

चांदोबा

जानेवारी १९८२

समय सूचकता

महदेशाचा राजा प्रचंड याच्याजवळ खूप मोठे सैन्य व त्याचबरोबर पुष्कळ संपत्तीपण होती. राजा प्रचंड आपल्या शेजार-पाजारच्या राज्यात सलोख्याचे संबंध जोडण्याकरिता आपल्या निवडक राजदूतांना पाठवित असे.

काही वर्षांपूर्वी राजा प्रचंडनी कौशांबी व विदेह ह्या दोन्ही राज्यांकरिता वज्रसेन नावाचा राजदूत नेमला होता. त्यांनी पुष्कळ वर्षे आपली जबाबदारी ओळखून त्या राज्याचा सांभाळ केला. परंतु अचानक त्यांचे निधन झाले.

तेव्हा राजांनी दोन्ही राज्यांकरिता एक नवीन राजदूत नेमण्याचा विचार केला. त्याकरिता राजांनी काही श्रेष्ठ व्यक्तिंना बोलावून त्यांची परीक्षा घेतली. त्यात विकार आणि ललित नावांच्या दोन व्यक्ति यशस्वी झाल्या.

त्या दोघांपैकी राजदूतपदासाठी कोण योग्य ठरेल हे समजण्याकरिता राजांनी विचारपूर्वक एक परीक्षा घेण्याचे ठरविले व त्या दोघांना बोलावून घेतले. राजांनी सांगितले—“मी तुमच्यावर एक महत्वाची जबाबदारी सोपवणार आहे!” आणि विकारकडे बघून पहात म्हणाला—“तु आज आपल्याबरोबर आवश्यक तेवढे सैन्य व नजराणा घेऊन कौशांबी राज्याकडे जा व मंत्रीसंबंध जोडून त्यांना आपली भेट देऊन परत ये.

वसेध ललितलाही विदेह राज्यात जाऊन तेथील राजाकडे सलोखा संपादन करून त्यांना नजराणा अर्पण करून परत यायला सांगितले. राजाचा संदेश मिळताच व राजांनी दिलेली वेळची मूदत ऐकताच दोघेही तिदइक सैन्य व उपयुक्त नजराणा घेऊन निघाले.

बरोबर नेलेला नजराणा व सैन्य घेवून ललित वेळेच्या आधीच राजधानीत परत आला व राजाला जावून भेटला.

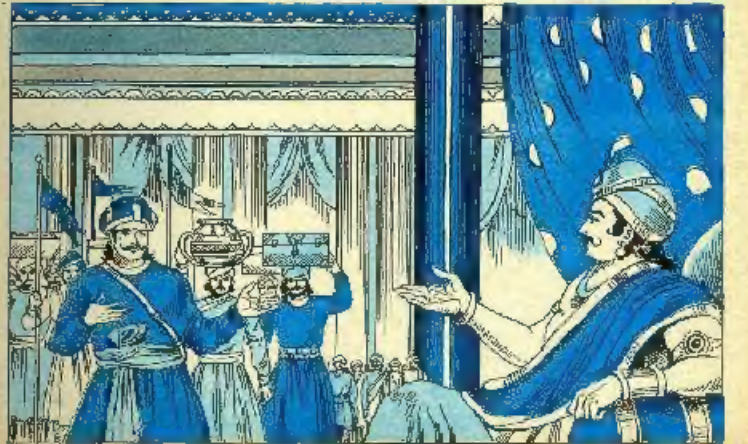
राजा प्रचंडनी ललितला विचारले—“विदेह राजांनी आमच्या वस्तू स्वीकारण्याचे नाकारले काय? त्याच बरोबर मंत्री संबंध पण होवू शकले नाहीत काय?”

“महाराज, एका शेजारच्याच राजा बरोबर कसले संबंध जोडायचे ही गोष्ट आपल्या मोठेपणाला लाजवणारी होईल ना? नजराणा बरोबर घेऊन जाताना ही गोष्ट माझ्या लक्षात आली नाही. परंतु विदेह राजाला भेटताच ही गोष्ट माझ्या लक्षात आली म्हणून मी भेट-वस्तु नजराणा लक्षात आली म्हणून मी भेट-वस्तु राजांना अर्पण न करता व आपल्याबरोबर

मंत्रीसंबंध जोडण्याचे न सांगताच तेथून निघून आलो. ललितने उत्तर दिले.

हे उत्तर ऐकताच दरबारातील लोकांना आश्चर्यच वाटले, परंतु राजाला आश्चर्य वाटले नाही. ललितला विदेह देशाशी सलोख्याचे संबंध जोडण्याकरिता पाठवले होते परंतु ललितने राजा विरुद्ध व्यवहार केला तेव्हा राधा ललितला राजदूताचे पद घेणार नाही. असे सर्व दरबारी लोकांना वाटले.

विकार तर राजांनी दिलेल्या वेळेच्या नंतर दोन दिवसांनी कौशांबी राजांनी दिलेला नजराणा घेऊन राजधानीत परत आला. राजांनी विकारला पहिलाच शिचारले—“तू दिलेल्या वेळेत न येता

नंतर का आलास? कौशांबी राजानी आपल्याबरोबर सलोण्याचे संबंध जोडण्याचे कबूल केले आहे काय?"

विजयगवर्नी विकार म्हणाला-"राजा, मी कौशांबी राजाला आपल्याबरोबर सलोण्याचे संबंध जोडण्याकरिता खूप विनवले व त्यांनी आपला नजराणा स्विकार करून, खरेच आपल्याकरिता असल्याअशा भेटवस्तु व ससेच वासदासी पाठवल्या आहेत. आजपर्यंतचा अतिथि सत्कार पाहूनच माझ्यावर एक प्रकारचे दडपण आले.

ह्यावर सर्व दरबारी त्याची स्तुती व अभिनंदन करू लागले. तेव्हा राजानी त्यांना थांबवून सांगितले-"मी राजदूताच्या पदासाठी ललितचो निवड केली आहे. ही गोष्ट आपल्या लोकांपैकी वग्याच जणांना बाश्चर्चकारक वाटले परंतु ललितनी केलेला राजाबरोबरचा व्यवहारच योग्य आहे.

विदेहराज्य आपल्या करिता मांडलिक राज्य म्हणजे शेजारचेच राज्य आहे.

तेव्हा त्याच्याबरोबर आपल्याला संपादन संबंध जोडण्याची काहीच जबर नाही. परंतु त्याला प्रथम माहित झाले नाही तेथे जाताच त्याच्या ते लक्षात आले. तेव्हा त्यांनी आपला नजराणा अर्पण केला नाही व तो परत आला."

"कौशांबी तुम्हा आपले शेजारचेच राज्य आहे. परंतु विकारनी ही गोष्ट जाणून घेतली नाही व राजाला आपला नजराणा अर्पण केला आणि उपरोमी नसलेल्या गोष्टी घेऊन मैत्रीसंबंध जोडून परत आला. त्यामुळे असे स्पष्ट झाले. राजदूताच्या ठिकाणी लागणारी समय मुचकता त्याच्यापाशी नाही त्यामुळे विश्वास ठेवणे कठिण आहे. की; मद्र देशाची जया व्यक्तिकडून अबू राखली जाईल." असे राजा प्रचंडनी सांगितले.

राजाच्या सांगण्यावरून सर्व दरबारी लोकांना व जनतेला समजले की, ललित एक हुषार विवेकशील व्यक्ति आहे आणि विकारच्या मुळे कधी चुकी झाली.

सुलक्षणी

कुंतलदेशाचा राजा रविवर्मा याच्या दरबारी खजिनदाराची जागा रिकामी होती. राजा योग्य व्यक्तीच्या शोधत होता, तेव्हा राणीने आपल्या लहान भावाची तारीफ करीत सांगितले-"ही गोष्ट पैदाची आहे, तेव्हा दुसऱ्या बाहेरच्या माणसाला ठेवण्यापेक्षा आपलाच माणूस तेथे ठेवला तर अधिक विश्वासपाव होईल."

पण राजाला ही गोष्ट त्रिलकुल आवडली नाही. कारण खजिन्यातील धन काही कारणानी कमो-जास्त झाले तर निष्कारण आपल्या मेव्हण्याबरोबरच चैर निर्माण व्हायचा कारण होईल. तेव्हा राजानी उत्तर दिले-"चांगलीच गोष्ट आहे पण मी विचार करून सांगतो!"

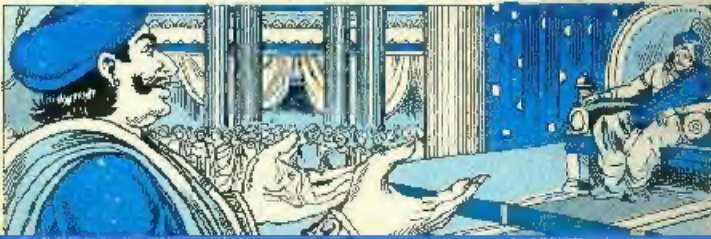
दुसऱ्या दिवशी सेनापतिने राजासमोर एक प्रश्न विचारला-"महाराज, माझा छोटा भाऊ शिकवला आहे. परंतु यद्धकलेत

तो प्राविण्य मिळवू शकला नाही. त्याला खजिनदाराची मोकरी दिलीत तर मी सेनापति व भाऊ खजिनदार होवू आणि आपली सेवा करण्याचे भाग्य आम्हाला मिळेल.

परंतु राजाला तेही योग्य वाटले नाही. मोठा भाऊ सेनापति व लहान भाऊ खजिनदार बनल्यावर त्यांचेच वर्चस्व वाढेल.

त्याच वेळेस विष्णुशर्मा नावाच्या तरुणांनी राजाची भेट घेतली व आपला विचार प्रकट केला. "महाराज, मी गणित शास्त्रात प्राविण्य संपादन केले आहे. तेव्हा माझी योग्य ती परीक्षा घेऊन मला आपल्या पदरी खजिनदाराची जागा द्या.

राजानी विष्णुशर्मांचो अनेकतऱ्हेनी परीक्षा घेतली व त्याच्या उत्तरांवर संतुष्ट झालून त्याला खजिनदाराच्या जागी नेमले. परंतु ही नेमणूक राणीच्या व सेनापतीच्या

रागाला कारणीभूत झाली. थोड्या दिवसांनी राणीने राजाला विचारले—“आपण विष्णुशर्माला मोठा हुशार व ईमानदार समजून खजिनशहाराच्या जागी नेमले आहे. तो एक तंबराचा चोरटा आहे. माझी आत्ताच खात्री झाली की, थोड्या वेळापूर्वीच नोकरीच्या शोधात आलेल्या एका माणसाकडून एक हजार नाणी चोरून नेली. घरी जाताना तो ती घेऊन जाईल तरी आपण वेळ न देवडता ताबडतोब खजिन्यात जाऊन हिशोब पहावा. तो आपल्याला एक हजार नाणी जास्त असलेली दिसतील.

राजानी ताबडतोब खजिन्यात जाऊन हिशोब पाहिला. परंतु तो अगदी बरोबर होता. एकही नाणे जास्त नव्हते. विष्णुशर्माची पण झडती घेतली तेव्हा त्याच्या-जवळ काहीही सापडले नाही. आपली झडती घेतलेली पाहून विष्णुशर्माला जरा आश्चर्यच वाटले. पण राजानी त्याच्यावर संतुष्ट होत सांगितले की तुझ्या झडतीचे कारण तुला सांगायून सांगण्यात येईल.

राणीनी आपल्या सखाच्याकडून बातमी मागविली परंतु कोणत्याच गोष्टीचा उलगाडा लागला नाही. असे काय झाले राणीलाच कळना. कारण राणीने आपल्या एका दासीला खजिन्यात एक हजार नाण्यांची शेकी मगचूष ठेवून येण्यास सांगितले होते. तेव्हा ती एक हजार नाणी नेली कोठे?

त्याचप्रमाणे सेनापतीनेही एका विठ्ठलाबु नोकरांकरवी खजिन्यातून एक हजार नाणी चोरून नेली होती. तेव्हा सेनापतीच्या मनात भलतीच शंका येऊ लागली. कारण त्याच्या चौराखांनी खजिन्यातील एक हजार नाणी कमी कशी झाली नाहीत?

अशा तऱ्हेने रोवांनी ईर्ष्येने कुसल्या चांगल्या नीतिवान माणसाला वाईट ठरवण्याचे योजले परंतु ती योजना परस्परां कडूनच फसली गेली त्यांना ती गोष्टी उघड न करता गप्प बसावे लागले. जसे चोरी करण्याकरिता भोक पाडायला गेलेला चोर भोकांतून किचू चावला तरी गप्पच बसतो तसे.

एक दिवस भकरडीपक्षा राजा मंदरदेव

आपल्या उद्यानात हिडत असताना त्याला किल्ल्याच्या वरजाजाजवळ लोकांचा गोंगाट व सैनिक त्यांना दमदाटी करीत असतांनाचा आवाज ऐकू आला. अचानक होणाऱ्या गडबडगोंगाटामुळे राजाला आश्चर्य वाटले. त्याचे काय कारण असावे हे समजून घेण्याकरिता राजा आपल्या उद्यानातून बाहेर पडून किल्ल्याच्या वरजाजाकडे जावू लागला.

राजा मंदरदेवनी बाहेर पाहिले तर, मंत्री जनतेला शांत रहाव्याविषयी सुचना देत होते. सैनिकांनी राजाला आलेले पहाताच ती सजर मंत्र्यांना दिली. तेव्हा मंत्री राजापाशी आले.

“हा काय गडबडगोंगाट आहे?”

राजानी मंत्र्याजवळ विचारणा केली, मंत्र्यांनी काहीएक क्षण किल्ल्याच्या दरवाजाकडे पाहिले व म्हणाले—“राजा, अबूनपर्यंत एका गोष्टीचा उलगाडा होऊ शकत नाही, परंतु माझा असा विचार आहे की ह्यात काहीतरी खरे असण्याचा संभव असावा. आपल्या सर्वांनाच माहित आहे की काही विषयामागून कुंडलीनी द्वीपात चोरी अराजकता पसरू लागली आहे. परंतु जेव्हा मासेमाऱ्यांकडून बातमी मिळाली की, मरवाहनमित्र नावाच्या सेनापतीने त्या द्वीपाचा राज्याधिकार हस्तगत केला. व तो आपल्या राज्यादर चाल करून येत आहे. तेव्हा ही बातमी कळताच आपली

जनता घाबरून गेली आहे त्यांना मी शांत रहाय्याविषयी सुचना देत होती.

राजा मंदरदेव डोकें हुलबून गप्प राहिला, परंतु त्यालाही मंत्र्यांनी सांगितलेल्या गोष्टीत काहीतरी सत्य असावे असे वाटू लागले तो त्रिचारमन झाला, राजा बोका असल्याविषयी विचार करित असावा असे वाटून मंत्र्यांनी राजाला सांगितले- "महाराज, पुढील संरक्षणाकरिता जागला चपाय शोधून भी सेनापतीकडे आधीच तिरपे पाठविला आहे. ती गोष्ट खरी किंवा जोटी ह्याविषयी आपल्याला गुप्त-चराकडून संव्याकाळपर्यंत माहिती मिळेल आणि ती वेळ आता होतच आली आहे.

संवरदेवनी मंत्र्याकडे प्रश्नार्थक तजरेने पाहिले व थोडे थांबून म्हणाले "बांगली गोष्ट आहे?" ह्याविषयी माहिती मिळताना बातमी खरी असल्यास मला कळवा मी वाट पहातो." असे म्हणून राजा राज-महलाकडे जावू लागला.

राजा गेल्यानंतर मंत्री सरळ तटानजीक शाबून, त्याच्यावर चकून लांबचर पाहू लागला. तटवरून दूरवरचा समुद्र व त्या-मधून जाणाऱ्या बोटींचा पत्ता लागत असे. मंत्र्याच्या कल्पनेप्रमाणे समुद्रात एका बोटीचे निराश दिवस होते. थोड्यावेळात ही गोष्ट नक्की झाली की बोट भराळ द्विपानजीक येत आहे.

तिकडे सेनापतींनी मंत्रीच्या संदेशानुसार द्वीपाच्या जवळपासच्या सर्व सैन्याला एकत्रित केले. मरालद्वीपाच्या चोहोकडे पाणी असल्यामुळे जवळपासच्या राजांपासून नेहमीच चोका होता. तेव्हा मरालद्वीपाच्या राजांनी राज्यातील प्रत्येक पुरुषाला सैनिकी शिक्षण दिले होते.

सेनापती निवडक सैनिकांना घेऊन द्वीपा-जवळच्या किनाऱ्याजरी गेला. मरालद्वीपचा मोकादल जवळरत पडल्यास लढण्यास तयार होता. प्रत्येक नावीकाला डोलांचा व शंख-ताळाचा आवाज ऐकताच आपापल्या नावेच्या जागी येण्याची सुचना देऊन ठेवली होती

कितल्याच्या तटावरून खर्च तयारी होत असलेली त्यांनी पाहिली. सेनापतीची सावधानता व कर्तव्यनिष्ठा पाहून मंत्री आनंदीत झाला. त्याचा आनंद थोड्या-वेळापुरताच होता कारण त्याची जागा हळूहळू भीतीने घेतली. गुप्तचरांच्या बोटींमार्गे थोड्या दूर अंतरावर काळेक-मिश्र दग हळूहळू पसरत असल्याचे दिसू लागले पूर्ववादळाची व यावसाची लक्षणे असावीत असे मंत्रीला वाटले परंतु दुसऱ्या क्षणीच हे काही पावसाचे दग नाहीत तर काही घोव्यांनी स्वतःहाच्या बोटी एकत्रीत करून मरालद्वीपजवळ आणल्या आहेत व बोटीच्या दूराडघातून धूर वाहेर येत आहे असे दिसले. थोड्या वेळातच गुप्तचरांच्या

बोटीवर तेलात भिजवून घेतलेले बाण अचानक येऊन पडू लागले.

तेव्हा मासेमारी लोकांनी सांगितलेली गोष्ट खरीच आहे हे मंत्रीला स्पष्ट झाले. काहीही न कळवता असा अचानक हुल्ला करण्याचा संप्रदाय भविष्य कुडलीनी राज्याचा अधिकार प्राप्त झालेला राजा नरवाहन मिश्रीनी नविनच सुरू केला होता. मंत्रीनी रागांनी घात बोट खालले. दोनशे वर्षांपूर्वी अस्याच प्रकारे युद्ध घोषणा व करता अनेक राज्ये शाक्तेय नावाच्या मांत्रिकांनी लुटली होती. त्यावेळेच काही राजांनी शाक्तेय हा काही राजवंशी चरा-भ्यातला नाही तर एक मांत्रिक आहे असे समजून आपापली राज्ये सांभाळली होती

जवना तन्हेने स्वामी अधर्मपूरक राज्य केले. मंत्री अशा विचारत पक होता तोच मराठ्यांच्या लोकांवांगी भावल्या बोटीवर हल्ला होणार आहे असे सज्जन मोठमोठ्यां आरोळ्यांनी आपल्या बोटी चालू देत्या बोडपा वेळांतच समुद्राच्या मध्यावर बोडपा डूवर कुंडलीनीडीपाच्या बोटीमध्ये जवळीक लढाई सुरू झाली.

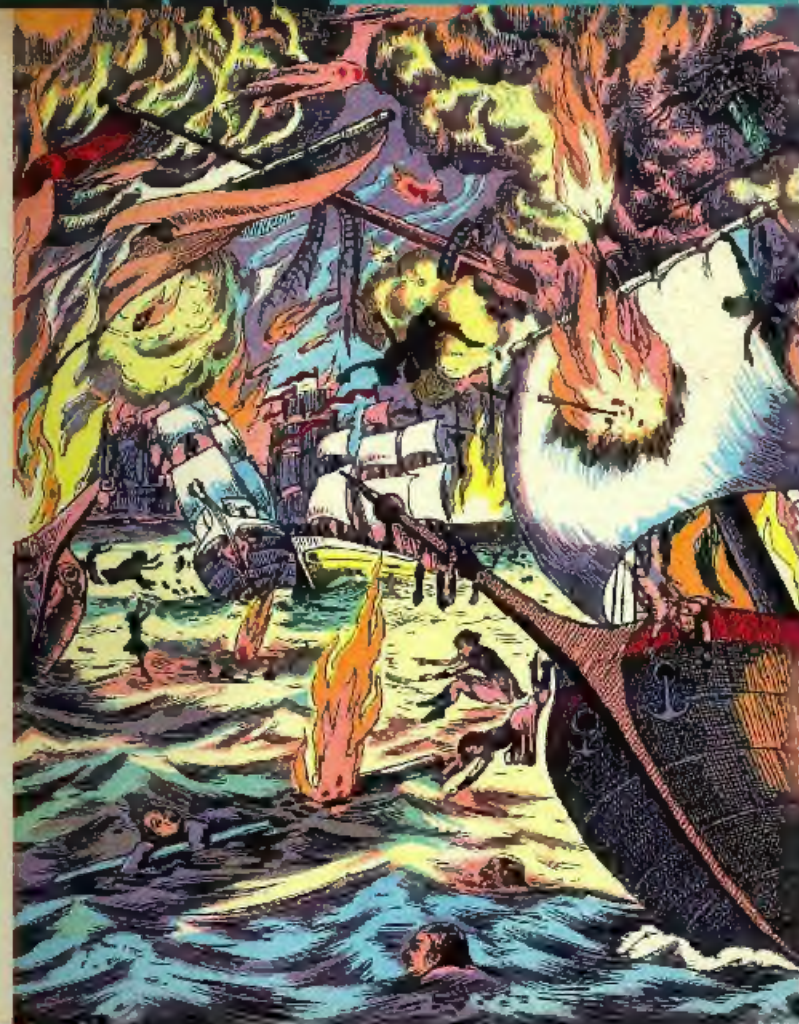
हे कडसात काही सैनिक किस्वाच्या तटावर पडून गेले. कोणत्याही कारणासाठी बरालडिपाने सैन्य हरले तर नगराची रक्षा करण्याकरिता आधीपासूनच सावधानतेचा इशारा देण्यासाठी काही सैनिक बुडीवर पाठविण्यात आले. स्थाली-

लव एकाला मंत्र्यांनी बोलावून बुड समार पोहोचल्यासाठी राजाकडे पाठवले.

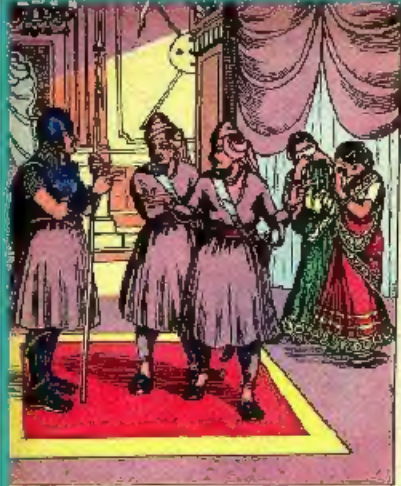
समुद्रामध्ये दोन्ही गीकाडलाचे धनधोर शीघ्र बुड चालू होते. दोन्ही सैन्यातील लोक घावाची पर्वा न करता लढत होते. दोन्ही सैन्यातल्या लोकांनी बाणांना कपडे गुंडाळून त्यावर सैन्य जोडून जाग लावून एकमेकांच्या बोटीवर टाकण्यात सुरुवात केली. ज्या ज्या बोटींना जाग लागत होती त्या त्या बोटीतील सैनिक समुद्रात उडपा चालून जीव वाचवू लागले. परंतु सैन्यपक्षातील सैनिक जळणाऱ्या बोटींनी जाग विसवून त्यांच्यावर आपला अधिकार दाखवू लागले.

किस्वाच्या बुडवावरून हे सर्व दृश्य गहात बसलेल्या मंत्र्यांनी जवळच्यानी आवा बोळी बोळी कमी होवू लागली. मंत्रींच्या मनात एकच आवा निर्माण झाली की, धुकचरांनी झरलेली एक नाव जर समुद्रावर गुळगुळीत दिसी तर कुंडलीनीडीपात होणारी प्रजेची हानत व नरबाहून मिथची राज्यव्यवस्था व तेथील जनतेवर होणारा त्याचा परिणाम कडू लगेच. परंतु मंत्री लव काळजीत पडला.

एवढ्यात मंत्र्यांच्या पाठीमागून कोणी आल्याचा आवाज आला. त्याने मागे वळून पाठीमागे पाहिले तेव्हा राजाकडे बुड्याचा

राजभटानी सर्व राजमहालात ओघून पाहिले परंतु राजा कोठेही दिसला नाही." सैनिकांनी एका इमाद ही गोष्ट मंत्रीला सांगितले.

राजाच्या अंगरक्षकाचे नाहीसे होण्याचा समाचार ऐकताच मंत्रीच्या मनात राजाला काहीतरी दगाडटका बसला असावा अशी संका निर्माण झाली. मंत्रीनो विचार केला की, बहुदा कुंइलिनी राज्यावर अधिकार करणारा राजा नरवाहन मिश्र ह्यानीच काहीतरी माविम षडयंत्रांचा प्रभाव करून राजाला पळविले असणार. त्याच बरोबर मंत्र्याला असावण एक विचार आला की जेव्हा राजा राजमहालात दिसत नाही तेव्हा किल्ल्याच्या आशुबाबूलाच कोठेतरी राजाला पळवून नेले असणार.

अशी संका येताच मंत्री वापत्या बरोबर कांही सैनिक घेऊन किल्ल्याच्या तटाबाहेर आला आणि बुरुजाच्या एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत पाहत जावून बांकून खंदकाकडे पाहू लागला तेव्हा खंदकापासून थोड्या अंतरावर किल्ल्याच्या भितीवरून एक दोरीखाली लोंबत असलेली दिसली तसेच होरीवरून तीन मापसे उतरणाऱ्या पण दिसली.

त्याच क्षणी मंत्रीच्या जवळच उभा असलेला सैनिक जोराने किचाळला—

समाचार घापला पाऊललेला सैनिक पांपा टाकीत त्याच्याकडेच येत होता.

"काय झाले? पांपा टाकीत कां. मालास? मंत्रीनी काळजी वाटून विचारले.

"राजाचा काहीच टावठिकाणा लागत नाही!" सैनिकांनी घाबरलेल्या स्वरांत सांगितले.

"हि गोष्ट तुला कोठून समजली?" मंत्रीनो कठोर आवाजांत विचारले.

"महापुरुषा, मी राजमहालात जाऊन पाहिले तेव्हा तेथे खूपच गोंधळ उडालेला दिसला दासीनीं बॅकन सांगितले की, काही वेळापूर्वीच राजाच्या महालातून एक कर्कश कानठळी असणारा आवाज आला. तेव्हा

"महामंत्री ते पहा, महाराज व त्याचे अंगरक्षक!"

आता काय केले पाहिजे? मंत्र्यासमोर एक गहन प्रश्न उभा राहिला! पाहिजे तर तो किल्ल्याच्या भितीवर लटकणारी दोरी कापून टाकू शकला असता, परंतु त्याच बरोबर राजा आणि त्याला बंदी बनवून नेणारे त्याचेच श्रेष्ठी अंगरक्षक एकसाथ खंदकात पडतील तर असे न करता नसते कच्चा पहाण्याशिवाय गर्वतार नाही ते दोन्ही अंगरक्षक राजाला बंदी करून बेरोकटोक दुष्मनाच्या राज्यात घेऊन जातील.

मंत्री महाशय सतत ह्याच विचारात मग्न असताना एक सैनिक मोठ्याने बोर-डला—"महामंत्री त्रिकडे पहा! खंदकाच्या किनाऱ्यावर तीन मोठे जव्यत तयार ठेवलेले दिसत आहेत."

मंत्रीनी आपली भजर तिकडे वळविली तेव्हा लगाम कडून तयार राहिलेले बोडे त्यांना दिसून आले. तेव्हा मंत्रीला कळले की, राजाला बंदी करण्याकरिता नरवाहन मिश्रनी आधीपासूनच आपले शेवट राजमहालात पाठवले होते. त्यांनी समुद्राकडे दूरवर पाहिले तेव्हा मुत्तहेंपंनी भरलेली मोट किनाऱ्या नजदीक येऊन पोहोचत होती. आणि कुंइलिनी द्वीपाच्या

बोन बोटी सुद्धा नेमाने किनाऱ्याजवळ येत होत्या.

मंत्रीला वाटू लागले की आता परिस्थिती फारच कठिन झाली आहे. त्यांनी सैनिकांकडे वळून आदेश दिला—"तुमच्या पैकी थार पांच सैनिकांनी मोठ्यावर स्वार होवून राजाच्या रक्षणार्थ जा! इथल्या झालेल्या वाईट परिस्थितीची खबर बाहेर-च्या बनतेला कळून देऊ नका. आप्याची घाई करा."

मंत्रीचा इशारा मिळताच कांही सैनिक किल्ल्याच्या बुरुजावरून खाली उतरून मोठे घेऊन राजाच्या रक्षणार्थ निघाले. मंत्रीनी खंदकाच्या बाजूला पाहिले. तेव्हा राजाला

त्याचे द्रोही अंगरक्षक खंदक पार करून घोडे जेथे तयार ठेवले होते त्याबाजूला येऊन पाउलसे दिसले.

राजा पुढे चालत होता व त्याच्या मागून अंगरक्षक हातात तलवारी घेऊन त्याच्या पाठीमागून चालत जात होते. योद्ध्या वेळातच त्यातल्या एका अंगरक्षकानी राजाला एका घोड्यावर चढवले व ते आपल्या घोड्यावर राजाचा घोवा निवृत्ताच चढून बसले आणि सर्वजण निघाले. मंत्र्यांना कळले की, ते सैनिक राजाला समुद्र किनाऱ्याजवळच येऊन जात आहेत.

एकडे राजाच्या रक्षणार्थ निघालेले चार सैनिक घोड्यावर बसून किल्ल्याच्या प्रवेश दारातून बाहेर पडून राजाला बन्दीस्त करून येऊन चाललेल्या राजघोड्याच्या बाजूला आपले घोडे पिटाळू लागले. तेव्हाच राजा घोड्यांच्या टापांचा जवळून येत असलेला आवाज ऐकून राजाच्या द्रोष्टांनी मान धळवून मागे पाहिले व राजाच्या रक्षणार्थ येत असलेले सैनिक पाहून त्यांनी

राजाच्या पाठीला तलवारीचे टीक भिडवून राजाला आपल्या घोड्याला वेगाने नेण्याचा इशारा देऊ लागले.

किल्ल्याच्या बुड्यावरून हे सारे दृश्य पाहून व राजाला बन्दीस्त करून येऊन चालले पाहून त्यांनी काहीक्षण राजाकडे दुष्टी स्थिर ठेवून पाहिले, आणि समुद्र-किनाऱ्याजवळ जवळ येणाऱ्या तटभूषा बोटी बघून त्यांनी जोरात हाका मास्त विचारले—“मराल येवी! तू मुळां आपल्या चक्तांची अशीच कठोर परिखा चेत आहेस का?” असे म्हणत छातीवर हात ठेवून मंत्रींनी आपली दुष्टी आकाशाकडे लावली.

दुसऱ्याच क्षणी आकाशात मोठे मोठे फळेडय जमून गेले व भयंकर अशा गर्जेनेनी व विजांच्या बसकांनी काही क्षणातच पाऊस कोसळू लागला. अवघा भयंकर आवाजानी मरालादीपचा परिसर दुबदुबू लागला. मंत्री आश्चर्याने काहीही नसून उभ्या उभ्याच हा प्राकृतिक बदल पाहू लागला. (पुढील अंकी)

नटाचा प्रभाव

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो साहाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर पाडून घेतले व तेंतुमीप्रमाणे मीन होऊन समानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— “राजा! काही लोक आपल्या अप्रतिष्ठा-साठी म्हणून जो व्यवसाय करतात त्यात अपार धन-दौलत व प्रतिष्ठा मिळवूनही तिचा ज्ञानाने त्यास करून निमून जातात. ह्याचे उदाहरण म्हणून मी कृष्णकांत नावाच्या एका प्रसिद्ध नटाची कहाणी तुला सांगते ती लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

पुष्पक देवाचा राजा पुष्पदंत खूप भत्त्याचारी होता. तेव्हा गजेन्द्र नावाच्या एका तरुवाने प्रजेची संगनमत करून त्याच्या सहकार्यांनी राजाचा नादीबकून खासी उत्तरवले व राज्य कळू लागला. पुष्पक

राज्यावर गजेन्द्राचे वारस्य आता राज्य-कारभार पहात. गजेन्द्रराजाबद्दल बऱ्याच कविनी व लेखकांनी कविता व कथा लिहिल्या आहेत.

पुष्पक देशात कुण्णकांत गावाचा प्रसिद्ध नट होता. गजेन्द्राच्या अद्भुत साहस शौर्याच्या कारकिर्दीमुळे कुण्णकांत त्यांकडे आकृष्ट झाला. त्याने स्वतःहानी एक नाटक लिहीले व गावातल्या कांही तरुणांना गोळा करून ते नाटक बसवले व गावोगांव जाऊन नाटक प्रदर्शित केले. गजेन्द्राच्या आईचा तो स्वतःहा अभिनेय करी लोकांनी त्याचे नाटक उत्साहाने पहात, व म्हणत कुण्णकांतमुळेच पुर्वराजा

गजेन्द्राच्या पराक्रमाच्या व देशप्रेमाच्या गोष्टी जन्मलेला समजत आहेत.

राजा गजेन्द्र हाला कुण्णकांत बद्दल माहिती मिळाली राजाणी त्याला बरबारात बोलावून त्याचे नाटक दाखविण्यास सांगितले. नाटक पाहून राजा खुष झाला. त्याने अभिनेयन करून त्याची राज्यवरबारात अभिनेता म्हणून नियुक्ती केली. कुण्णकांत सहा राजदरबारी होता. सहा महिने हिंदूच गावोगांव तो आपले नाटक प्रदर्शित करत असे.

एकदा एका गावांत आपले नाटक दाखवित असताना, एक तरुणी त्याच्याकडे आली व स्वतःहा बरोबर एक मुलगी आणून तिच्याकडे बोट दाखवून म्हणाली ही माझी बहिण आपल्याबरोबर सग्न करू इच्छित आहे. आपल्या अभिनेयावर ती खुष आहे तेव्हा तुम्हाला एक दिवशी कसे तुम्ही आमच्या गावी येऊन माझ्या आई-वडिलांपाशी लग्नाची बोलणी करावीत.

रयानंतर तिने आपले नांव, गाव पत्ता व आपल्या आईवडिलांचे नाव सांगून शेवटी "माझ्या बहिणीचे नांव मालती आहे असे सांगितले."

मालती दिवायला जखंत सुवर होती. त्यामुळेच कुण्णकांतने त्याच्या भिन्नभावा स्वीकार केला. तो मालतीच्या गावी

आण्याकरिता निघाला. तो रस्ता जंगलातून होता. कुण्णकांतची सर्व नाटक मंडळीयण त्याच्या बरोबर होती.

माळतीच्या आईवडिलांनी कुण्णकांतचा मोठ्या प्रेमाने आस्-सस्कार केला. ते म्हणाले—"तुम्ही आमचे जावंई होणार परंतु आमची एक अट तुम्हाला मान्य करावी लागेल ती म्हणजे सापुडे तुम्ही नाटके वगैरे बंद करून घरीच राहिले पाहिजे."

मालतीच्या आई-वडिलांची भरपूर इस्तेद होती. सग्नसग्न होते ते होणाऱ्या बावपांनी घरसंत राहून त्याच इस्तेदीची व मालमत्तेची देखभाल करावी असे त्यांना वाटले.

परंतु कुण्णकांतने मालतीला सांगितले— "मी एक प्रसिद्ध नट आहे. माझ्या कलेला मी असे व्यर्थ सोडून देणार नाही. तुम्हा आई-वडिलांना तर मी नाटक केलेले बजिबात चालणार नाही तरी अस्या अवस्थेत मी कसा राहू. तुम्हा काम निवार आहे?"

मालतीने पण स्पष्टपणे सांगितले तुमचे नाटक करणे मलाही पसंत नाही. त्यांनी तिला सात दिवसांची मुदत दिली व सेंटण्याने सांगून तो आपल्या मादी निघाला. त्यावेळेस तो एकदाच प्रयास करू लागला.

तेव्हा जंगलातल्या वार दरोडेखोरांनी त्याला वाटेस अडवले कुण्णकांतनी त्यावेळेस जरीचे किमती कपडे अंगावर घातले होते. त्याच्या हातात सोन्याचे कडे व गळ्यात सोन्याची साखळीपण होती. दरोडेखोरांना पहावाच त्याला मितीने कांपरे सरले.

तेव्हा एका दरोडेखोराने त्याला सुरीचे वारदार टोक दाखवून बरडावून सांगितले लवकरात लवकर तुम्हा बंगारचे सर्व सोन्याचे वागीने व जरीचे कपडे आमच्या स्वाधिन कर.

त्याच क्षणी अनपेक्षितपणे एक तरुण पुष्क तेथे येऊन पोहोचला तो निःशस्त्र होता. त्यांनी सांडी ठोकून दरोडेखोरांना

बोटावले कुणकांतने त्या तरुणाला पूकी कधीही पाहिले नव्हते.

तो तरुण दरोडेखोरांबरोबर लडू लागला. तो एक विपुल असं मलबोध्या बारखा त्याच्या बरोबर छडत होता. शेवटी एका दरोडेखोराच्या हातून त्याने तलवार हिनकावून घेतली. ते पहाताच बाकी सर्व दरोडेखोर घाबरून पळून गेले.

"तुम्ही कोण आहात? ऐक वेळेस देवासारखे माऊल येऊन तुम्ही मला वाचवलेत." कुणकांतने त्या तरुणास विचारले.

"माझे नाव एकाय आहे. मी यथाशक्ति अन्याय आणि अन्याचार ह्यांना आळा

भालण्याकडे माझे लक्ष केंद्रित केले आहे." त्या तरुणाने उत्तर दिले.

"तुम्ही शबे खानेळेत काते आणि कां आलात?" कुणकांतने विचारले.

"मी असे एकले आहे की; शेजारच्या-मावांत एक कुणकांत नावाचा प्रसिद्ध अभिनेता आला आहे तरी त्याच्या दर्बेमाग्या इच्छेने मी जिघाळो." एकाग्रने उत्तर दिले.

कुणकांतने प्रथमतः आपली ओळख करून देण्याचा विचार केला, परंतु फिरून त्याला त्या तरुणाची संमत करण्याची इच्छा झाली. "त्या फालतू नाटके करण्याच्या नराची आणि तूफानी काय बरोबरी?"

"ते कवत नाटकच करणारे नाहीत तर एक अवतार पुरुष आहेत. गजेन्द्राच्या रुपात त्यांना मी पाहिले त्यावेळेस माझ्या शरिरात जी एक प्रकारची भावना उत्पन्नली? त्याच दिवशी मी निश्चय केला की; गजेन्द्रासारखीच दुःखी जनतेची मो मदत करीन. मी कुणकांतला भेटून त्यांना विनंती करणार आहे की इतरांनाही आपल्या नाटकांनी प्रत्येक ठिकाणी मासवून प्रसिद्ध करवावे." एकाग्रनी सांगितले.

तुम्ही हे नाटक पाहिलेत तेव्हाच ही गोष्ट त्यांना कां नाही दिव्यारलीत? कुणकांतने विचारले.

"प्रथमतः मी गजेन्द्राच्या सारखाच तयार होईन असे वाटले मी जे साहसाचे काम केले आहे. त्यांची प्रशंसा होईल ह्या अनुभवामुळे मला त्यांना भेटण्याची प्रेरणा उत्पन्न झाली म्हणून मी त्यांना भेटण्यास जात आहे." एकाग्रने सांगितले.

हे ऐकून कुणकांतचा चेहरा पांढरा पडला. तो म्हणाला-"मी मग त्यांना भेटण्याकरिता त्या गांवी गेलो तेव्हा ते नव्हते. ते रामबानीच्या ठिकाणी गेले आहेत. त्यांनी एकाश्रमा सांगितले त्यानंतर कुणकांत मालतीच्या गावी पोहोचला व तिला म्हणाला-"मालती तुला मिळवण्याकरिता ह्यागुढ मी नाटके करण्याचे सोडून दिले आहे.

इथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-"राजा! कुणकांतने तांतडीने आपला निर्णय बदलून मालती बरोबर विवाह बेत कां बांखला? तो नाटक करण्याला कंटाळला होता का? त्याला समाप्रतिष्ठा ऐवजी उपयोग अनुभवायला मिळाली?

यां शक्येने समाधानकारक उत्तर माहित असून तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागतील."

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला-"त्यांनी गजेन्द्राच्या ह्यानी कित्येक तरुणांना अन्याय आणि अन्याचार ह्यावर बंधन घालून शूर वीर बनवले, परंतु जेव्हा दरोडेखोर समोर आले तेव्हा एखाद्या भिन्या फळपुटघातमाने त्यांची स्वतःहाची स्थिती झाली. गजेन्द्राचा पाठ करून मुढा त्याच्यावट त्याचा प्रभाव पडला नाही तेव्हा हे जनतेला समजेल, कारण आजपर्यंत तो गजेन्द्राचा अभिनय करूनच स्वतःहाचा प्रभाव प्राप्त होता. तेव्हा तो प्रभाव नाहीसा होईल ह्या भितीने त्याने मालतीशी विवाह करून अज्ञात रूपाने शिवन जगण्याचा निश्चय केला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

खरे कारण

एक जमिनदाराकडे एक माणूस स्वयंपाकी म्हणून लागला. जमिनदाराना माणूस खूप भोळा असावा असे वाटले. जमिनदाराने त्याला अनेक प्रश्न विचारून त्याच्याकडून माहिती मिळवण्याचा प्रयत्न केला. माहिती पुरेशी न मिळाल्याने तो नेहमी धाकड्या पाहिला जातो याचे स्वयंपाकाच्या विचाराने तुम्हां सांगता बऱ्याच ठिकाणी स्वयंपाक केला आहे. तर बरेचच ठिकाणांनी मोनरी सुटण्याची काय कारणे? तुम्हां नेहमी गैरहजर राहत होता का? 'स्वयंपाकी आणि तो मुळा नेहमी गैरहजर राहिला तर धरम्यांना किती झाले होताच जाले हो?'

स्वयंपाक करताना कसा झाला हे चाखून पहात सजे रदार्यांचे संपूर्ण टाकत असाल अशी काही बाईट सवय असेल?'' जमिनदाराने विचारले.

स्वयंपाक करताना किती खाऊ शकेल? आणि घरातल्या सवर्नीला खाऊन जे उरते ते सर्व धातोंच को?

स्वयंपाकाच्या लागणारे सामान चौगुलाची सवय असेल'' जमिनदाराने विचारले.

'जव्हां सवे स्वयंपाकावेर माझ्याच तळ्यात बसले तर मी जसे कां करीन?'

'सवे ठिकाणाची काय तुम्हां सांगून कां दिलीत?'' जमिनदाराने चौकून विचारले.

'माझे वन फिर रव्यात ताहो बी जव्हां सव्हां विवसने जातो की मी एक स्वयंपाकी आहे आणि मक बलाकाम किवा घोटपाच्या खरास करव्याकरीता निवून जाली तेव्हां त्या कारणांनी माझी नोकरी नेहमी खुट्या स्वयंपाकाच्या उत्तर दिले

पंरणाचे पद

चिचपुरी राज्याचा बघी सोमेश्वर हा

दोन पिढ्यांपासून तेथील राजांना योग्य असा राज्यकारभारात मार्गदर्शन करीत असे तो एक झाय मंत्रीपद जिभूषित होता

जव्हां सोमेश्वर सत्तर वर्षांचा झाला तेव्हां त्यांनी बघी पदावरून निधुक्क होत असल्याचे राजा अवतला सांगितले चार वर्षांपासून राजा अवत राज्यकारभार पाहत होता

अतिशय योग्य आणि राज्यावर भक्ति असल्याच्या अद्या वृद्धपंथाच्या नियुक्क होत असताना पाहून राजाला खूप वाईट वाटले तरी पण त्यांनी दिववाणपणाने सांगितले "महामंत्री बघपणच आपल्या जागेवर योग्य अद्या मन्त्र्याची नेमणूक करावी"

सोमेश्वराने राजाला सांगितले आमच्या पिढीची माणखे बाला राहिली नाहीत

नविन पिढीची सुरवात आहे तरी नविन पिढीबद्दल नविते व आमच्या मी जाणत नाही तरी आपणच विचारपूर्वक मंत्री पदाची निवडणूक करावी

तेव्हां राजांनी गावांत सगळीकडे दबडी पिटवेली योग्य मंत्री पत्राची निवडणूक, ती बघी ऐकून राज्यातील शिकलेले लोक मंत्रीपदाच्या निवडणूकी करिता तेथे जमल त्यात अनंतवर्मा, कपिलनाथ आणि राममिश्र त्या गावांचे तहण राजाला मंत्रीपदाला योग्य होतील असे वाटले

राजा अवतने खूप विचार करून एक निर्णय घेतला व सर्वांच्या आधी राजांनी अनंतवर्माला आपण बोलावले असल्याचा निरोप घाडला. अनंतवर्मा जाल्यावर राजाने त्याला प्रश्न विचारला मंत्रीपदावर असताना तुमच्याकडे एक गरिब कुटूंब आले व त्यांनी तुम्हाला आम्ही दोन

दिवसांपासून उपाशी आहीत आम्हाला काहितरी मदत करा म्हणून सांगितले तर तेव्हा त्यावेळेला काय कराल ?

अनंतवर्मा थोडावेळ विचार करून म्हणाला-“महाराज की त्या मरिचे कुटूंबाला अशी मदत करेन की ते कुटूंब फगोही उपाशी राहाणार नाही

त्यानंतर राजांनी कपिलनाथला तसेच बोलावणे घाडून तोच प्रश्न केला व सांगितले तेव्हा कपिलनाथने थोडा विचार केला-“महाराज मी प्रथम त्या कुटूंबा-विषयी माहिती काढून त्यांना मदत करीन त्याच बरोबर राजघात इतरान उपाशी कोणी सापडले तर त्यांनाही उपाशी साडणार नाही” असे कपिल-नाथनी सांगितले

मग राजांनी राममिश्रापासून तसेच बोलावणे पाठवून तोच प्रश्न केला तेव्हा राममिश्र म्हणाला-“महाराज, जर मी मंत्रिपदावर असतांना राज्यात कोणी उपाशी अन्तर्गामी, आणि कपड नसलेला

आहे अशी जर मला माहिती मिळाले तर मी माझ्या मंत्रिपदाचा राजीनामा देईन” हे ऐकून राजाला आश्चर्य वाटले व त्यांनी विचारले “आपल्या मंत्रिपदाचा राजी-नामा घाल ? असे का ?

आपल्या अनेक वर्षांच्या कारकिर्दीत जे बृहद् महामंत्र्यांच्या मार्गदर्शनामळ आजपर्यंत आपले राज्य सुस्पष्ट राहिल आहे तेव्हा अद्याप राज्यव्यवस्थेमुळे व आजपर्यंत काणी उपाशी, भुकेल्या वरून नसलेले असा नाही. तरी अद्याप अवस्थेत ही सत्री झाल्यावर जर तशी परिस्थिती निर्माण झाली तर मी त्या पदाला लागण नाही असे समजून मी त्याचा त्याग करीन आणि त्या पदाकरीता काणी योग्य व समर्थ वर्तमान सोपूच काढण्याचा प्रयत्न करीन राममिश्रनी उत्तर दिले

त्याच हे उत्तर ऐकून राजाला खूप आनंद झाला व त्या विचारांपासून राममिश्रला चित्रपूरीच्या मंत्रिपदाचा भान मिळाला

जावयांवखे संकट

सकाळी उठल्या उठल्याच आपली सासू व मेहुणी येथार असल्याची बातमी ऐकून नारायणचा चेहरा पांढरा पडला नारायणनी वद्दा विवसांपासूनच आपली पत्नी रक्मिणी हिच्यातह कहरात बर ववून ससार घाटला होता

नारायणनी आपल्या बायकीला विचारले तुझ्या घरातील शोकांना बद्दा भिन्नसत मुला पाहिले नाही तर कासावीस व्हायला होते का ?

‘तसे काही कारण नसले, कारण माझ्या आईची तबबत ठिक नसल्याचे मी एकले तेव्हा तिनं हवापाणी बदलण्याचा विचार करून इकडे येण्याचे ठरवले असले तरी तसाच माझ्या बडिलांनी विचार केला की बाकी बहिण सहरात राहिली तर काही बांगली स्वतः येऊन लग्न असण्याची पण क्षम्यता आहे” असे रक्मिणीनी हसून उत्तर दिले.

हे ऐकतांच नारायणचा जीव खालीवर होऊ लागला कारण त्याला जो पगार मिळत होता त्यात चार मणांची पोट भागण्या-सारखी नव्हती परंतु नारायण तक्रारीची धृतीचा असल्यामुळे तो रुच पाहिला

थोडक्या वेळांनी नारायणची सासू व मेहुणींनी माली घरात पोहोचते नाही तोच सासूनी कमलायल्याच भाव आणून एक थलसभर हूष मासून घ्याले, व तत्वर म्हणाली-“मुली, तुझ बडिलच सांगत असत की, आपल्याला मुलगा नाही झाला तर काय झाले ? जांबईच आपला मुलगा आहे तुझ्या बडिलांनी आपल्या मुलीचे लग्न करून देण्याची जबाबदारी व भाष्या करिता डॉक्टरा इलाज ह्या करिता दोघांचा भाड आपल्या जावयावर टाकला आहे

मेव्हांच्या लग्नाची जबाबदारी एकताच नारायणचा जीव धावळव गेला तरीपण

हसत हसत म्हणाला—“हि काय बोठी जवाबदारी आहे.”

“आई, मी घरातून निघतानाच म्हणले नव्हते का? की माझ्या बहिणीचे मन म्हणजे अमृतासारखे आहे! मेहुणे तर साक्षात देवच, देव!” असे म्हणतच ती कोठवर उडी टाकून वसली. एक आठवडा होऊन गेला परत सासूच्या आजाराचे काही एक प्रारण हाती लागला नाही. लक्ष्मीला जेवण दिले जात होते. तरी पण ती भसा व ही एक भावं आणत होती की जणूकाही दिवस भर उपवास होत आहे तसा नारायण शहरात मध्यवस्तीत रहात होता त्यामुळे तीचा आजूबाजूच्या कारचोर्चीना जयजय गप्पाटप्पात वेळ छान जात होता.

महिना संपत नाही तोच नारायण इकडून-तिकडून कजे काढे. एके दिवशी त्याच्या मित्रांनी त्याला सांगितले—“हे बंधू नारायण वाईट सगतीमुळे माणसाचा नावा होवू लागतो तेव्हा तू काय तो विचार कर.”

नारायणनी आश्चर्यचकित होवून विचारले. तुम्हाला कोणो सांगितलं की मी वाईट मार्ग आक्रमू लागलो आहे म्हणून?”

“तू खं कजे धैर्य आहेस त्यावरूनच कळो आहे?” वीरभद्रनी उत्तर दिले. त्यावर नारायणनी त्याची सर्व हालत बोर-भद्रला सांगितली वीरभद्रनी विचार केला व सांगितले—“हे बंधू शहराच्या एका बाजूला माझ्या कांकाचे घर आहे ते तू घे भाड मुळा एकदम स्वस्त आहे” आणि त्यापासून

होणाऱ्या कायद्याच्या गोष्टी समजावून घरातील कामकाज सुद्धा त्यांना सांगून कळव घेऊ लागली.

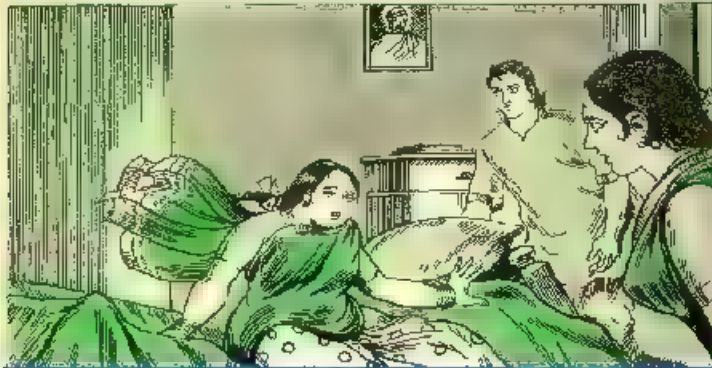
दुसऱ्याच दिवशी नारायणनी घरमालकांनी घर सोडायला सांगितलं असल्याचे सांगितले व ती सहकुटुंब सहपरिवार मित्राच्या काकाच्या घरी येऊन राहू लागली. त्या घरात विहीर नव्हती तेव्हा सर्व घरातील पाणी शहरीच्या कोपऱ्यावरच्या नळावरून भरावे लागत होते.

जवळपासच्या बायकांवरीवर गप्पा मारून वेळ काढावा म्हटल्यास आजूबाजूला कोणीच नव्हते त्यामुळे नारायणच्या सासूचा वेळ मोठा कठीण जावू लागला. मेम्हणीनी तर जगलातल्या घरात आम्ही वेळ कसा काढू म्हणून तक्रार सांगू लागली. तेव्हा रश्मिणीनी

“साहेब, आपण सांगितलेला उपाय अतिशय उत्तम तऱ्हेने लागू पडला असे नारायणनी वीरभद्रनी स्तुती करत सांगितले.

मिना, अजून काहीच घडल नाही तर मी संवदाकाळी तुमच्या घरी येतो तेव्हा तुम्हा सासूला यात्री बोळख मी एक डॉक्टर आहे अशी करून वे मय बघ.

संवदाकाळी नारायण वीरभद्रला घरी घेवून आला वीरभद्रनी नारायणच्या सासूला तपासण्याचे खोटे गटक केले व म्हणाला—“आई, आपली तब्येत एकदम बिघडली आहे. तेव्हा कमीतकमी तीन भद्दीने आपल्याला मीठ-पिरची व मसालं खाता येणार

नाहीत तेव्हा उकडलेल्या भावना व मूळ-
कर तांदूळाचा भात एवढेच खावे लागणार
आणि जर का हे पथ्य तुम्ही पाळले नाहीत
तर त्यातून मयकर काहीतरी होईल तेव्हा
जरी तुमची इच्छा

असे एकताच नारायणची सासू गंध-
गळीत झाली नंतर नारायणनी आपल्या
मेकणीला आपल्या जवळ जोलावले तेव्हा
वीरभद्र म्हणाला-“हे बंधू मूली! अश्या
उद्धान वयात लठ्ठपणा फार वाईट तुला
त्यामुळे हृदयविकार होण्याची शक्यता
आहे. नारायण, तोला रोज दोन तीन
मेक पळायला पाठवत जा आणि शांग
खात खाण एकदम बंद, पण पोळी
खायला हरकत नाही असे सांगून वीरभद्र
निघून गेला

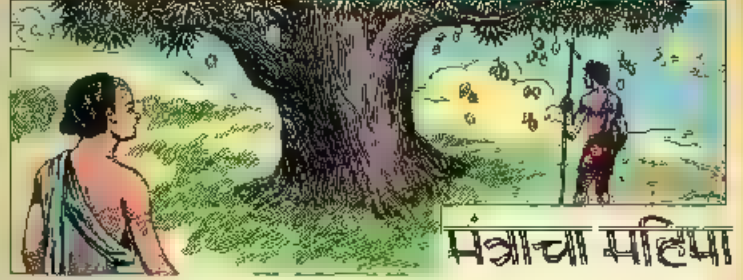
वीरभद्रनी सांगितलेला उपाय एकच
वाठवशावर चालला. मुलीनी आपल्या
आईला सांगितले-“आई इध अजून राहिलं
तर माझ्या लग्नाचे तर दूरच राहिले पण
मी मरून जाईन असे वाटते

माझी परिस्थिती पण तुझ्यातून काही
कमी वाईट नाही असे म्हणत आई कोळ
पुसू लागली ते ऐकून नारायण म्हणाला-

“हे तुम्ही बस काय म्हणू लागला आहात ?
इतक्या लवकर चाललात सासूयांनी
तुमच्या दोघांची जबाबदारी माझ्यावर
टाकली आहे तेव्हा त्याचे काय होणार ?

तेव्हा सासुने चिडून सांगितले-“मुला
तुला वेड तर नाही लागल ? मुलीचे लग्न
आणि पत्नीचा इलाज करण्याची जबाबदारी
तुझ्या तासण्याची आहे आणि स्वतः हाचो
जबाबदारी दुसऱ्याच्यावर लादून तो करणारा
तुझ्यासारखा मूर्ख की मज्जनपर्यंत तरी
पाहिला नाही असे म्हणतच सासुने एक
मादचाची गाडी बोलावली व त्यात आपण
आपल्या मुलीलाबरोबर बसवून घळन बावो
निघून गेली

द्यानंतर दुसऱ्याच दिवशी नारायण
आपल्या उपयुक्त अशा पूर्वीच्या कुन्या
भरात आपल्या बायकोसह येऊन राहू
लागला

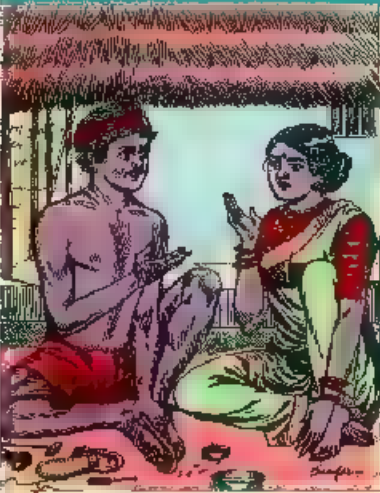
मंत्राचा महिमा

ज्यावेळी ब्रह्मपरा काशीवर राज्य करत
होते त्यावेळेस बोधिसत्त्वानी एका
बावात चाहोराच्या रूपानी जन्म घेतला
आपला व्यवसाय करत असतानाच ते एका
शूरीच्या आश्रयाला जाऊन राहिल व
त्यांच्याकडून त्यानी एक अपूर्व असं मंत्र
शिकून घेतला

त्या मंत्राच्या प्रभावानी , बोधिसत्त्व
कोणत्याही वेळी कोणत्याही आठव्याच्या
झाडावर आठ लागल्याचे दास्य व फलत होते
ते रोज सकाळी एक वाकडी काठी खाद्यावर
घऊन जंगलातील एखाद्या आठव्याच्या झाडा-
पाशी जात व झाडापासून सात फूटावर
उभे राहून एक मंत्र म्हणत. त्यानंतर त्या
फाद्यावर मधून ठंडलेले पाणी शिंपडत
दुसऱ्या क्षणीच त्या फाद्यातून नवीन कोव
फुटत त्यावर हळूहळू फुले येऊन आठ
लागत

एक विद्वत् बोधिसत्त्व कोलेव अंगकात
जाऊन आठव्याच्या झाडावर फुले उगाडण्याचे
काम करित असतानाच काम मिळविण्याचा
शोध करित करित एक सुनंदा मावाचा
तरुण ब्राह्मण त्यानस येत असताना दिसला
तो तरुण जंगलजवळच असलेल्या अग्रहार
नावाच्या गावला राहिल्यासी हाता शोका
लिहायला बाबायला लागल येत नव्हते
परंतु तो नहमीच असे स्वप्न बघत असे की
कोपत्यातरी बैदीची कृपा होऊन आपण
पंडित व्हावे व साने चांदी खचती मिळून
आपण आयुष्यभर वैमवात रहावे बोधिसत्त्व
जेव्हा जंगलातून घरी परत आले. तेव्हा त्या
तरुणानी त्याच्या हातातील वाकडी काठी
व बांब्यानी भरलेली टोपली मात परामर्श
मंऊन पोहोचवली व नंतर आपली भीळस
कळत देत त्याच्या घरातील सर्व कांथे
मोरमा आदीने करण्याचे घाडस दाखवले

योडे दिवस लोटले. एके दिवशी बांध-सत्व आपल्या बायकांला म्हणाल- 'तुला माहित आहे का? हा मुलगा कां यऊन राहिला आहे?' त्याच्या मनांत बाराहि महिनं आल्याची निमिती करणत्या मंत्र गिऊण्याची इच्छा आहे. हा खूप लोभी आहे मी त्याला हा मंत्र शिकविला तर ता मंत्र त्याच्या थोडेच दिवस कामास येईल सुनंदच्या कामावर बांधसत्वाची बायको खूप आनंदीत होती. तिच्या सुनंदची वया आली तीने एक दिवस आपल्या पतिला सावितले- 'हा मूजवा आपल्या घरचे सर्व कामकाज करतो, तेव्हा प्रेम त्याला कां उपयोगी पडणार नाही आणि जर मंत्र

उपयोगी पडणार नसला तर तो त्याचा बोध होईल तेव्हा तुम्ही त्याला जबर मंत्रविद्या शिकवा

बांधसत्वांनी थोडा वेळ विचार केला व त्यांनी आपल्या पुत्राच्या विचाराशी सहमत राखवून त्याला मंत्रविद्या शिकविण्याचे ठरविले

दुसऱ्या दिवशी बांधसत्वांनी त्या मुलाला बोलावून घेतले व म्हणाले- 'मुला, हा एक जपूबं असा मंत्र आहे. तर तू ह्या मंत्राचा उपयोग बोध करणाऱ्याठी केलास तर तुला पुढकळ धन मिळून तू सुखी होईस. परंतु एक गोष्ट लक्षात ठेव कीणीही तुला या मंत्राने रहस्य विचारल तर ते तू कोणालाही सांगता उपयोगी नाही आणि जर कां तू ते रहस्य सांगितलस तर त्या मंत्राचा महिमा नाहीसा होईल असे समजावून सांगून बांधसत्वांनी त्या मुलास मंत्रापदं दिला

मंत्रविद्या शिकून सुनंद आपल्या घरी परत आला व आख्यांची सृष्टी करून धन कमावून नों दिवस घालवू लागला.

अशा तऱ्हेने आख्यांचे दिवस नसता- नाही जे आंबे विकले जात होते त्यातील एक आंबा काळीचा. राजा त्याच्या हाती गेला त्याला अत्यंत आश्चर्य वाटले त्यांनी हा आंबे निर्माण करणाऱा कोण आहे? त्याचा

डावठिकाणा सोडून त्याला बोलावणे घाडले. राजांनी सुनंदला विचारले- 'तु आख्यांचे दिवस नसतांनाही आंबे कसे निर्माण करू शकतोस?' हि देवी शक्तिही नाही आणि मानवी कर्तव्य नाही खरे काय ते कारण सांग

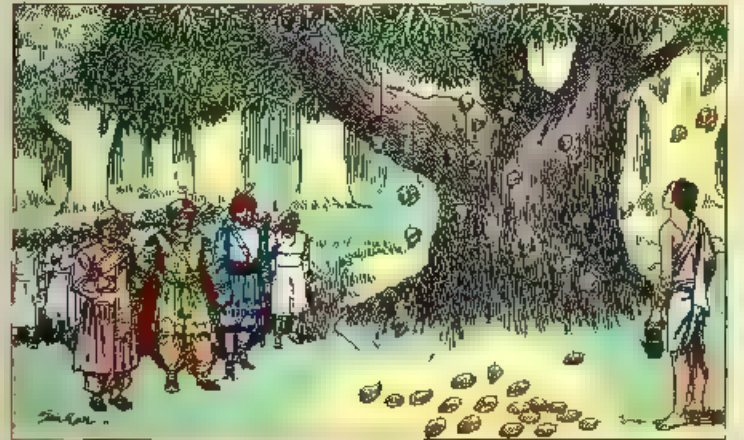
सुनंद अत्यंत आनंदून म्हणाला- 'राजा, मीच हें आंबे ऋतु नसतांनाही उत्पन्न करू शकतो. त्याची निर्मिती मी स्वतः हाच करतो त्याचा एक भद्रामंत्र आहे त्या मंत्राच्या बहिमेमूळ मी आख्यांचा ऋतु नसतांनाही आंबे निर्माण करू शकतो

हे उत्तर ऐकून राजाला अत्यंत आश्चर्य वाटले व राजा म्हणाले- 'अच्छ तर अशी गोष्ट आहे साक्षात मनोव त्या मंत्राची

शक्ति स्वतः म्हाण्याची इच्छा आहे तर तू माझ्या बागेतल्या आख्यांच्या झाडावर आंबे निर्माण करून दाखवू शकतोस का?'

सुनंदन खुशीन होकार दिला. दुसऱ्या दिवशी राजा आपल्या सर्व परिवारसह बागेत यऊन पाहोवला तेव्हा सुनंद एका आख्याच्या झाडापासून सात फूटावर उभा होता. त्याने मंत्रपाठ करून कमंडलूतले पाणी आख्यांच्या झाडाच्या फाटावर क्षिपकल तत्क्षणोच मोकळे आंबे झाडावरून खाली पडू लागले

ही अद्भुत गोष्ट राजा व त्याचा परिवार आश्चर्यचकित होऊन पाहू लागले. ह्या गोष्टीचा राजांनी सुनंदची प्रशंसा करून सत्कार केला

त्यानंतर राजाने सुनदला विचारले "असा सहित जाणणारा महात्माना कोण आहे?"

सुनदला काय उत्तर द्यावे कळत न? त्याने धर्मीय त्याला बोधिल्याने सांगितली गोष्ट आठवली की, त्याचे रहस्य सांगितले की त्या भक्ताचा महिमा नाहिमा हाईल त्यांनी असा विचार केला की गोष्ट पाठ करून ठेवली आहे ती कशी काय नाहिमी हाईल तेव्हा राजाला मंत्र विद्या कोणा जवळून व कशी आत्मसात केली त्याचा सारा बुद्धीय सांगितला

त्यावर राजानी सुनदला उपहास केला व म्हणाले- "अरेरे, अशी चांगली महिमा तुम्हाला कायाराकडून शिकली आहेस त्याला ब्राह्मण वंशात जन्माला येऊन तू इहलोकाच्या सुखाच्या लावसेने स्वयंसेवक विसरून गेलास" ही फार मोठा चुक केली आहेस

असं राजाच्या तोंडी एकदाच सुनद लब्धीत होऊन मान सारकी घालून निवृत्त-पण घरी निघून गेला

बोड दिवस उलटून गेले. एके दिवशी काशीचा राजा त्याच्या भानि आन त्याच्याची इच्छा प्रकट झाली तेव्हा त्यांनी सुनदला बोलावून घेऊन आपली इच्छा सांगितली. त्यावर सर्व लोक राजाच्या बाबत येऊन पोहोचले

सुनदने पूर्वीप्रमाणेच आपल्या बाडा पासून सात फुटावर उभे राहून मंत्र म्हणण्याचा प्रयत्न केला परंतु पाठ केलला मंत्र त्याला कितीही आठवायचा प्रयत्न केला तरी आठवेना तेव्हा सुनदला समजून आले की आपल्या गुरुचे म्हणणे अवमानित त्याचा हा परिणाम मंत्रविद्या मिथून जाण्याची आहे म्हणून मंत्राचा महिमा निघून गेला

राजांनी आपल्याशी बाबाकडे पाहिले तेव्हा सुनदनी राजाला मार्गदर्शक- "राजा, मी माझ्या गुरुची आज्ञा मोडली व त्यामुळे मी मंत्रविद्या विसरलो" असं म्हणून विलासपूर्ण चेहऱ्यांनी सुनद आपल्या घरी परत गेला

भर्तृहरिची गोष्ट

ह स राजाच्या मृतकात भर्तृहरि नावाचा राजा अजूनही राजधानी करून राज्य करत होता तसा तो विलासपूर्ण जीवन जपत होता तरी पण आपल्या राज्यकारभारास त्यानपुढे दूरत होता

त्या नगराच्या जवळच्या जंगलात त्याने एक कधीपुत्री राहत होते तेथे विवाही एक विचित्र फळ त्यांना समोर तरंगत असताना दिसले तेव्हा तेव्हांनी विचार करून त्यांना वाटले की त्यांच्या दृष्टांतकितेच ते फळ असावे

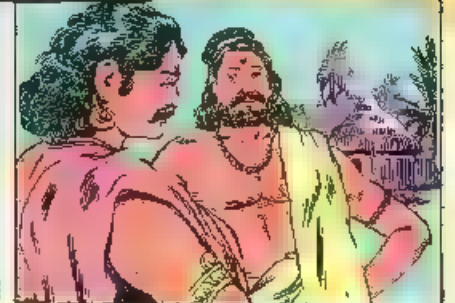
ते विचित्र फळ रूप शक्ति देणारे असे होते, ते फळ जो कोणी खाईल त्याला सत्तर वर्षे तरुण राहता येईल. मुनींनी विचार केला की राजा भर्तृहरि हे फळ खाण्यायोग्य आहे विचारपूर्वक त्यांनी ते फळ राजा भर्तृहरिला अर्पण केले

राजा भट्टरि आपल्या छोट्या राणी-
वर आपल्या प्राणप्रेम जास्त प्रेम
करत आहे तेव्हा राजाजी आपल्या
छोट्या राजीच्या अंतपुरात प्रवेश
केला व हे फळ खाणे राणीला
मेद दिले

राजाने मुनिच्या भवले जाऊन विचारले
यांनी कोणत्या नरेंकोला हे अद्भुत फळ
दिले आहे का? तेव्हा मुनिने राजाला
समष्टपथ मार्गातले को तसले फळ
एकच जाळे दुसरे नाही

दुसऱ्या दिवशीचे राजा शिकार करायला
बनवात निघून गेला. शिकार करून
परत येत असताना त्याला एक सुंदर
धनंसेली तळवी दिवली तिने राजाला
आपल्या बरोबर एका निबन अरण्यात
लेले

ह्या मोष्टीचे राजा भट्टरिचा सुपुत्र
आपल्या नासने तो वेबोम वृक्षा
वरच्या दगडावर बसून विचार केले
नासला को हे विचित्र फळ त्या
नरेंकोला जवळ कस आले आणि
त्या फळा पाठीमागे काय रहस्य दडले
असावे ?

राजाने तबबतीय ओळखले की ही
तळवी दुसरी कोणी नसून एक सौंदर्य-
वती नाचणारीच आहे. तीने एक
फळ राजाला हातात दिले व सांगितले
“ राजा हे फळ एक अद्भुतजाली
अहे ह्यामुळे तमर वर्ष वरून त्याला
येते हे खाण्या योग्यतेची की नाही
आपण हे खाण्यायोग्य आहात.” असे
म्हणत ती तेथून झटकन निघून गेली.

त्यानंतर राजाने राजधानीला पोहोच-
लाच चौकशीला सुरवात केली तेव्हा
राजाला कळले की छोटी राणी एका
माधकान्यावर जीव जडवून आहे
त्यामुळे तीनचे आपल्या रातीने दिवले
हे फळ आपल्या प्रियकराला देऊन
आकले आहे

परंतु त्या अशिकाण्यांनी ते फळ घासले नाही त्याच विवशी संवयाकाळी त्यांना ते फळ नसंकोला भेट दिले कारण ती विवश्यावर धापापेक्षा जास्त प्रेम करत होत्या

ह्या गोष्टीची माहिती कळल्यावर राजा भलभुरीला आपल्या हाक्यावर कोणी वेळापान करत असल्यासारखे वाटले तो बरेच दिवस निव्वामग्न अवस्थेत पडून बसून राहिले राजा भलभुरी आपल्या सिंहासनाचा व आपल्या राजधानीचा त्याग करून जंगलात निवून गेला शुनिच्या प्रमाणे आपला बंड तपस्या करण्यात घालवून आले निवून जंगल गेला

संध्यास येतल्या भलभुरीने अनेक प्रथ निहीने त्यात बेंगराच शक एक आढे त्यात प्रथ कविता वाहत मनष्य जिवनगत उत्पन्न होणाऱ्या प्रलोभन खोटेपणा, आकर्षण इत्यादींची ओळख त्यात विली आढे लक्षात घेऊन धर्म वृत्त करण्यास ह्या प्रथ लोकांची उद्बोधना आहे

आठडीपणाचा परिणाम

राजावाईला दोन मुलगे होते. मोठा मुठ्या बंगाराम खूप मेहनती कष्टाळ होता तर दुसरा मुलगा दयाराम खूप लाठीपणा होता. बंगाराम दुसऱ्याच्या सोळात काम करून थोडे फार पैसे कमवित होता परंतु बंगाराम दिवसभर लाठीपणा करीत गावभर फिरत असे

राजावाईनी दयारामला खूप समज-वण्याचा प्रयत्न केला की तू लाठीपणा सोडून दे, त्यांनी ऐकले नाही की ही पिढीत असे. तिने विचार केला की, सोळा भावांना वेगवेगळे ठेवले तर आपल्यावर पडणारी जबाबदारी समजून दयाराम लाठीपणा सोडून काही काम शोधेल

सोळा भावांच्या वेगळे झालेले पहावाच दयारामचा जीव मलबळून गेला. तो दिवसभर राव हिंम राहिला संध्याकाळ होताच गावाच्या बाहेर एका वेगळ्या

येऊन पोहोचला व तिथेच पावरीवर सोपला.

अर्धरात्री कसल्या तरी आवाजांनी दयाराम एचकून जागा झाला. तेव्हा सगोर एक देवी विली, तीने विचारले-“मुला, तू कोण आहेस? इथे काय कारणासाठी आला आहेस?”

दयारामनी देवीला नमस्कार केला व म्हणाला-“आई देवी, माझ नांव दयाराम आहे मी जीवन जगण्याकरीता मार्ग सोधत आहे”

देवीला दयारामची दया आली तिने विचारले-“सांग तू कोणत्या प्रकारचे काय करतोस? मुला मी असा घर देईन की त्या कामापासून मुला खूप फायदा होऊ शकले!”

“देवी, मी फक्त शेतीच करू शकतो.” दयारामनी उत्तर दिले.

चांगली गोष्ट आहे, मी पहाते तुला
त्वापासून फायदा फायदा होईल असे
म्हणून देवी अदृश्य झाली

एका अठवड्याची गावच्या अधिकाऱ्याने राजांनी असो निरोप घाबला की मूढिहीन बंगाराम व दयारामला गावच्या जंगला नजिबचंदाने दोन एकर जगा शायी दयारामच्या वाटघाची जी जागा मिळाली होती त्यांत ताबे-झुडवे व काटव जमून होत तर बंगारामची वाटघाची जमीन सपाट व साफ होती दयारामला शेती करावयाची असेल तर त्याला प्रथम जमीन काढ-मुडो खणून स्वच्छ करणे लागू होते. तेव्हा आठवी दयाराम आपला बांठा भंडू संगारामकडे घेऊन म्हुंघाले

“भाऊ, मी तुझ्यासारखी मेहनत करू शकत नाही तेव्हा तुझ्या वाटशाची जी बत्तीन वाहे त्यात काटे-झाडे खुद्दे कमी आहेत. तर आपण आपल्या बत्तीची बदल-बदल केली तर?”

मगारामला आपल्या छोट्या भावांनी
दया जाली व त्यांनी आपल्या वाट्याची
जमीन मावाला देऊन टाकली व त्याची
जमीन आपण घेतली

दपारासनी आपल्या जमिनीत हात घुड
घातला नव्हता परंतु तेवढ्यात मंगारासनी
रूप कष्ट वृंजून जमीनीची बांगली मजगत
केली त्याच वेळला एका बाळक्या झाल्याच्या
बुध्दित मंगाराला दोन सोन्याचे तुकडे
मिळाले

हि गोष्ट कळताच दयाराम आपल
डोके बडबून चळू लागला. तेव्हा देवीनी
सांत्तिलेली गोष्ट त्याच्या स्थानात जाऊ
तो लगेच आपल्या मोठ्या भावावाशी
गला व ती सर्व गोष्ट सांगून तो ते सोन्याचे
पुकडे मागू लागला. परंतु सर्व तीन तर
कोडाच पण अर्बे सोने, सुद्धा देण्याचा नकार
संगतरामने दर्शविला.

ह्या गोष्टीनंतर नारय दिवस शाळें
माही हो परत दयाराम मंगारामच्या अवघड
आला व म्हणाला. "भाऊ, तू आपली जमीन
पेरणी करता खांद्यी सुकस कसून ठंबवी
माहेत. सर मला परत एकदा तुमो जमीन
देऊन कृपा कर. आपण आपली जमीन नवतून
परत आपापली जमीन परत धऊ."

आपल्या छोट्या भावावरच्या प्रभामूळ
मगासमवेत हृदय व्याकूळ झाले व त्यांनी
जमिनी बदलण्याची तयारी दाखविली

संगराश्रमे बरत जमिनीतले काटेकुटे
हाडमुडपे साफ केले व ते जमीन धाती
करता नांगर मागला तेव्हा नांगराच्या
फाळाला वाढीतरी वस्तु लागल्याना जावाज
आला. त्याने तेथे सणत पाहिले तेव्हा
जमीनीत पुरलला सांग्याच्या माणानी
बरलला हुडा त्याच्या हाती लागला

ही पण गोष्ट समजताच दयारामजी
अवस्था दयनीय झाली तो चक्करच येऊन
'डॅड्या' नंतर ती आपल्या नशिवाला बंध
त आपल्या भावाजवळ येऊन पोहोचला
व त्यांनी सोन्याच्या नाच्याचा अर्धा हिस्सा

भावाकडं मागितला परंतु मंगारामनी देण्याचे ताकदून केले

दयारामचे मन अस्वस्थ झाले दिवसभर गात्रभर हिडत राहिला व रात्री त्या ओसाड देवळासाठी येऊन पायरीवर ओपला अर्धा रात्री पुन्हा परत येवीने येऊन सर्वेन दिले देवीन रामातच विचारले - 'अरे मूर्ख आठव्या! तुला सुधारण्या करीता मी तुला दोनदा संधी दिली परंतु तुझ्या आठवीपणानी तू दोनदा ही संधी वाचललेस मी राजाच्या घनात दयाभाव निर्माण करवून तुला वसुन देवदीली व झाडाच्या बुध्यात मीच सोन्याचे तुकडे तुला मिळावेत ह्या इच्छेत ठेवले परंतु तू जमीन बदलकीस मी जमीनीत सोन्याच्या बाण्यानी भरलला हंडा ठंबलासर परत तू तुझ्या भावाकडून जमिन बदलून घेतलीस व तुझ्या भावाला सर्व मिळाले. जेव्हा ह्या तुझ्या आठवीपणा दूर होईल तेव्हाच तू सुधारक राकविल. फिरून मला तुझे तोंड कधी दालवू नकोस असे रागानी म्हणत देवी अंतर्धान पावली

देवीच्या कोंपामुळे दयारामला आपली लाज वाटू लागली त्याच धिक्सापासून त्याने आपल्या जमीनीत भावाच्या बरोबरीन कामे करायला सुरवात केली दयाराधची सुधारणापासून बाबातील लोकांनी दयारामचे कौमुद केले. जेव्हा घंतास घान्य धिक्कूनवड झाले तेव्हा मंगाराम आपला भाऊ दया रामच्या घरी त्याला जाऊन घेऊन गेला आणि समजावले - "बाइया राजा ह्या कारणांनी तू बाइयावर नाराज होऊ नको तुला सोन्याच्या दोन तुकड्यातला व सोन्याच्या नाण्यांनी भरलल्या हंडाभावेला अर्धा भाग विला नाही आता तुझा आठवी स्वभावाला फाहूनच आईनी व मी तुला वेगळ ठेवले. तेव्हा आता तुला सोन्यातला अर्धा हिस्सा देतो. परंतु आजपासून परत आपण दोघ मिळून मिसळून एकच राहू आहिला वण रूप आनंद होईल. ही मोष्ट एकठांय दयारामला अतिशय आनंद झाला व तो सावानरोबर रहाण्यास तयार झाला

योग्य शिक्षण

विदग्ध राजा धर्मेन्द्रराजांनी राज्यातील शाळांकडिता मुलांना योग्ये शिक्षण मिळावे ह्या हेतूने काही शिक्षकांची मेजवून काढण्याचे ठरविले परंतु बांधले शिक्षक शिक्षण कठिण होऊ लागले. तेव्हा पुली विद्याघरने ह्या तनस्थेचा सोपा उपाय शोधून काढला. आणि राजाजा दरबासभा थप्पास सारंगतल.

मठ्याने राजदरबारातील काही अधिकारी लोकांची सभा भरवली, त्याने राजांनी योजना अधिकत्यांना संगितली. "शाळेच्या ह्या कामांमुळे काही ठिकाणी अधिकारम सुरू करावे. ते काम पूर्ण होताने आपल्याला तुचना मिळेल तरी पुढच्या महिन्याच्या पहिल्या तारखेला सरकारी खजिन्यातून आपला पगार घेवून जात बाबा.

त्यानंतर दोन तीन महिने उलटून गेले परंतु अधिकार काही पूर्ण होऊ शकले नाही. परंतु शिक्षक पदावर बसलेले लोक आपापसे पगार नेत गेले परंतु ज्यांनी आपला पगार नेला नाही त्यांना मठ्यानी बोलावणे घाबून कारण विचारले तेव्हा त्या काही लोकांनी उत्तर दिले - 'बंबीसपेठ आपली आजपयेंत एकही विद्याभ्यास विकवले नाही. कधी आपला परिस्थितीत आम्ही पगार घेतला तर न्यायाला अनुसरते होईल का?'

त्यावर मठ्याने राजापाशी जाऊन ह्या लोकांचे विचार संगितले व तेथे योग्य शिक्षण देण्यास सधय ओहेत असे सांगितले तेव्हा राजाने ह्या लोकांची शिक्षकांचा जागेवर घेवून घेतली.

जय कर्मयोग

अनसूयाने एति निघनानंतर काही इमान-
दार भजूरांकडून घेती करवून
आपल्या दोन्ही भूलांचे पाऊनपोषण मोठे
काळजीपूर्वक केले. जेव्हा तिची दोन्ही
भुलं गिरून मांटी झाली तेव्हा अनसूयांनी
चांगली ठिकाणे पाहून आपल्या दोन्ही
भूलांची लगेत कसन दिली.

अनसूयाच्या दोन्ही भुला श्रमहत असल्या-
मुळे त्या माहेरून किमती वस्त्रे वागीने
५ संवाराळा लागणारे सामानसुभान सर्व
मासरी घेऊन आल्या.

अनसूयाकडेही भूपसारी जमीन-जाबदाव
असल्यामुळे दिवसभर भजूरांकडून कामे
करवून घेणे, शेतातील बैल-म्हशीची
वेळभाल करणे, घरातील कामे त्यामुळे
दिवसभर सासूमुनांना विधांती घणही
कठिण होऊन जाई. त्या दिवसभराच्या
श्रमांनी शकून जाऊ लागल्या.

तशी अनसूया लढवेलीही खूप चांगली
होती. आपल्या भूलांच्या लग्नाआधी सर्व
कामकाज तीच स्वतः हा वरची सर्व कामे
पाहून सुखा करत होती. परंतु दोन्ही भुला
आल्यापासून घरातीलही सर्व कामे तिलाच
भरायला लागत होती हेच तिला कठिण
वाटत होते.

तेव्हा अनसूयांनी एका ठिकाणी असून
आराम करून वसल्या ठिकाणीच खाणे-
पिणे मालवून आराम व सुख आनंदाने
असा मनाही निश्चय केला. परंतु तिला
असा विचार काळा की, आजारी न
पडता एकाच ठिकाणी असून खाऊनपिऊन
सुख आनंदाने तीच्या मुनांना आवडणार
नाही.

तेव्हा त्यावर खूप खूप विचार करून
अनसूयांनी एक उपाय योजला आणि एके
दिवशी दिन चूप गडबडनोचत आजवून

स्वतः हाका दिसत नसल्याचे व एक घट
नसल्याचे सांगितले.

भुलं आपल्या आईची अशी परिस्थिती
पाहून खूप वादळून गेली व त्यांनी विचार
केला की, अशा परिस्थितीत आपल्या
आईने पूर्ण विथाती घेतली पाहिजे व
त्याकरीता त्यांनी एका वेगळ्या सोनीत
आईचा पसण टाकून दिला व तिला
पलगावरून खाली उतरण्यास मनाई
केली.

अनसूयाच्या सासूही काही कमी हुशार
नव्हत्या त्यांनी बोड्याच दिवसात आपल्या
सासूची सोपे ओळखली तस्या त्या सासूचा
बादरच करीत परंतु सासूचे असे वागणे
त्यांना आवडले नाही.

एक दिवस जेव्हा त्यांचे पती शेतात
कामावर गेले तेव्हा दोघींनी घरात नाद-
चाड बसवले. व सासूच्यासमोर येऊन त्या
ते गवागप साऊ लागल्या.

"सासूला काय दिसत नाही. आणि

आपल्या योजनेचा परिणाम जायला
आपण तिला शिब्या दिल्या तरी तिला
आपल्याचे पाहून अनसूयाला खूप आनंद
झाला. तेव्हाचिह्मी मुनां खाणेपिणे लागून
देऊ लागल्या व ती आनंदाने आराम
आनंदाने खाऊ असे म्हणत त्या आपल्या
करून आपला काळ कटू लागली. परंतु
सासूला नावे ठेवू लागल्या परंतु अनसूया

आपला राग भक्तातल्या मनांत आवरून घेऊन विचार करू लागली 'काय मागे नशिब भाववाचे की, मला अश्या सुनां मिळायो एकवेळ मिठाई मला दिली नाही तरी चालेल परंतु आपल्या नवऱ्यांना न देता करवा खादडासारख्या खात बसल्या आहेत खरे म्हणून तिच्या तोंडातून पाणी गळू नये म्हणून ती काळजी घेऊ लागली

अन्तर एक दिवस अनसूयान निश्चय केला व ती जोरजोरात ओरडू किचकाळू लागली—“मुलं घावून आली तेव्हां तिने आपल्याला परत दिसू सांगल्याचे सांगितले”

ती शोष्ट ऐकूनच मुलांका खूप आनंद झाला. आपल्या आईजवळ जाऊन मुलांनी विचारले—“आई, खरेच तुला विषू लागल की?”

“होय रे मुलांनी! हायऽ काय मागू मला ऐकूही येऊ लागले. असे म्हणत ती जोरजोरात ओरडू लागली.

एवढेपण दोन्ही सुनां अनसूयाच्या जवळ जात म्हणाल्या—“अरे रे! आम्ही किती नशिबवान आहोत कारण सर्व घरा-दाराची व्यवस्था पहाणारी तत्त्वतोनी चांगल्या बसणाऱ्या अश्या सासूला अचानक दृष्टीदोष व बहिरेपणा यांचा ही आमच्यावर बुलवाची गोष्ट होती, असे म्हणत त्यांनी आपल्या सासूचा हात घेऊन तिला समजावले—‘आई, आता आपण ही सोली व हा पलंग सोडून जा. आंघोळ कर स्वयंपाक घरात येऊन तांदूळातले कडे काढा कारण चुलीवर भाताकरीता ठेवलेले आषण उकळत आहे

अनसूया गुपचुप उठून स्वयंपाक घरांत गेली, कारण तिच्या मनांत एवढाच संतोष होता की; आपल्याला सोडून मिठाई जाणाऱ्या सुनांचा खेळ आता मागुडे होणार नाही

परंतु सुनांना खूप आनंद होत होता की तत्त्वतोनी ठिकठाक अतलेल्या सासूला डोंग करताना पकडून कशी अडथळ घडवली

कंजूबाचे पाप

जगताराम नावाचा एक कंजुव अत्याचार व पाप करण्यात डोकमग्न नव्हता. काहीना जाऊन गेलेत स्नान केल्याने सर्व पाप माहिती होतात असे त्याने ऐकले होते परंतु काहीना जाऊन संगत स्नान करून कामाचे म्हणजे बरंवा खरे होणार. तेव्हां जगतारामला ऐकतात झाले की माधवप्रसाद काशीला जाणार आहेत तेव्हां त्याने माधवप्रसादला जाऊन विचारले—‘माधव मी ऐकले आहे की तुम्ही काहीना बाजार आहोत तेव्हा काशीला जाऊन येऊन २०० रु. खर्च होणार. तर तुम्ही जातच आहात तर, मी केलेही पापे तुम्ही तुमच्या बोकपावरून नेत आहात असे समजत आणि तुमच्या पापांबरोबर माफीही घापे घेवून या तेव्हां पाकरीता मी तुम्हांला शंकर रुपये देईन.”

‘बायले काम माहे, देऊन टाका मंथर कपडे” माधवनी जगतारामकडून पैसे घेतले एक दिवस जगतारामनी माधवना विचारले—‘तुम्ही काशीला केव्हा जाणार आहात?’ माधवने झटक्यान उत्तर दिले—‘मी काशीला जाणार नाही अजयच्चा माघातच एक तळे आहे त्यातच इवाक्या मारून मी गंगानान झाले असे समजून

तपश्चर्येचे फळ

प्राचीन काळी राज्यवर्द्धन नावांचा राजा राज्य करीत होता. जनतेचे राजावर अतिशय प्रेम होते. राजामुळा प्रजेला आपल्या मुलासमान मानत होता.

एक दिवस राजाला स्नान घालत असतांना राणीच्या डोळ्याला अश्रूधारा लागल्या ते पाहून राजास राणीला रडण्याचे कारण विचारले राणी म्हणाली—“म्हाजे उत्तर मी काय देणार? आपलं कंस पाठरे होत नाचले आहेत आपले आयुष्य कमी कमी होऊ लागले आहे ते मला पहावत नाही असे म्हणून राणी आपलं डोळं पुसू लागली.

त्यावर राजा म्हणाला—“बस, ह्या करीता कां. धू घुस्स करतं आहेस? म्हातारपच कोणाला चुकत नाही आणि मरणमुळा सर्वांनाच अंतते. हीं शिष्ट विचारांनी लिहून ठेवली आहे. ह्यापासून

कोणीच काय शकत नाही. आज नाही तरी उद्या आपण सर्व मरणारच आहांत. ह्या करीता दुःख करणे योग्य नाही असे सांगून राजाने राणीला संमजावले.

परंतु राणीचे दुःख कमी झाले नाही ती सर्व देविकांशी प्रार्थना, पुजाअर्चा करू लागली की तीच्या पतीचे आयुष्य वाढावे आपल्या राणीला दुःखात पाहून राजाला काळजी वाटू लागली. हळूहळू राजाचे कामकाजात लक्ष लागेनासे झाले तोपण विचार करू लागला.

अशा अवस्थेत मंत्री तया परिस्थितीचा विचार करू लागला की, काय उपाय सोडावा? त्याने असा विचार केला की, म्हतिारपणामुळे व भानसिक स्वास्थ ठिक नसल्यानं राजाचे लक्ष हळूहळू राज्य-करभारापासूनही दूर जात आहे तेन्हां राजानी आपला राज्यकारभार दुसऱ्यावर

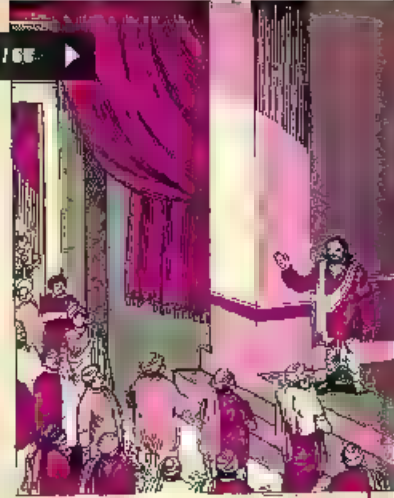
सोपवावा राजाचा माठा मुलगा कारभार सांभाळायला तयार होताच तेव्हा ही सर्व मोठ्ठ घड्याली राजाच्या कानावर घालली.

राजाने वण आपल्या मुलाचा राज्याभिषेक करून आपण तपश्चर्या करायला गेल्यात निघून जावे असे ठरवले दुसऱ्याच दिवशी पुरोहिताचा बोलावून राजाने म्हणून काढायला सांगितलं, परंतु जनता गप्प राहू शकली नाही राजानेचळ जाऊन म्हणाली—

सहाराज आजपर्यंत आपण आम्हांला मुळाप्रमाणे मानलेस आणि आम्हांलाच सोडून जात आहात हे ऐकूनच आम्हांला खूप दुःख झालं तरी आपण इतकं रहावे आमचे म्हणणे एकलं नाहीत तर आम्हीपण आपलांदरबरोबर येऊ.

तेन्हां ह्याचे उत्तर म्हणून राजा म्हणाला—“प्रत्येक मनुष्यप्राण्याला स्वतः-हाच्या जन्मादरबरोबर मृत्यू घेऊनच जन्मावे लागते तेव्हा मी जरी जंगलात गेलो नाही तरी मृत्यू मला येणारच तरी माझ्या वृद्धापकाळी मी तपश्चर्याकरण माझा वेळ बालवावा म्हणतो तरी तुम्ही भिऊ नका तुमच्या करीता मी दुसऱ्या राजाची संमजूक करून जात आहे.

तरीपण लोक गप्प राहिल नाहीत त्यांच्यातील काही प्रमुख व्यक्ति तीर्थसत्रात

जाऊन राजाच्या आयुष्यवृद्धी करीता तपावरण करू लागले. अशा तऱ्हेने कित्यक लोकांनी कित्यक महिनं तपश्चर्या केली तेव्हां एका गधर्वानी त्याचा दर्शन दिलं व सांगितले—“तुम्ही सर्वजण कामरूप पर्वतावर जाऊन तेथील सूर्यभगवताची आपल्या राजाच्या आयुर्वृद्धीकरीता तपश्चर्या करा ते तुमची इच्छा सफल करतील.

त्यावर सर्वजण आनंदीत झाले व कामरूप पर्वतावर जाऊन तपश्चर्या करू लागले कांही दिवसांनी सूर्यभगवताची प्रत्यक्ष दर्शन देऊन त्याचा सांगितलं— तुम्हां लोकांच्या इच्छाप्रमाणं तुमचा राजा राज्य-

वरुन एक हजार वर्षांपर्यंत जवळ असा भी तुम्हाला जाणवत द्या

सर्व जन्माला आनंद झाला की त्याची तपश्चर्या पूर्ण झाली त्याच काँगले फळ मिळाले त्यांनी ती बातमी राजाला सांगितली परंतु ती शोष्ट एकूण राजाला आनंद झाला नाही तें पाहून राणी राजाला म्हणाली—'महाराज, प्रजनी आपल्यावर भक्ति व श्रद्धा ठेवून आपल्या करीता सूर्यनारायणाकडून वर प्राप्ती मिळविली तरी आपण काळजीत का आहात ?'

राजाने सारंगितले तुझे म्हणण बरोबर आहे माझ्याकरीता प्रजनी कष्ट हाल सोसून वरप्राप्ती संपादन केली हि छानच गोष्ट आहे. मी ह्याचवेच जिवन राहून परंतु माझ्यावर विदवाह, अहित, प्रम करवारी जनता हजारवर्षे जिवंत रहाणार नाही, तेव्हा मी जिवंत राहून प्रजा जिवंत रहाणार नाही तर मला आनंद कसा वाटेल तेव्हा मी ही प्रजा हजारवर्षे जिवंत रहावी म्हणून तपश्चर्या करायला जातो व प्रज-

करिता वरदान प्राप्त करूनच परत येतो. असे म्हणून राजा पर्वनाथर हाऊले तप उचर्या करू लागला

एक दोन वर्षे लोटली राज्यकारभार थांबला. परंतु सर्व जन्माला खूपश्यांनी चालणारी असल्यामुळे राज्यात अराजकता पसरली नाही जनता रोज राजाच्या दर्शना करीता कामरूप धवताकडे जाऊ लागली व रोज राजाची तपश्चर्या केव्हा फलाफ पात घेत ते पाहू लागली

श्वशरी सूर्यनारायणांनी राज्यचढनच्या तपश्चर्याला पावून प्रसन्न होऊन वरदान देऊन विचारले—'तुम्ही तपश्चर्या पूर्ण झाली राजा तुम्हा म्हणण्याप्रमाणे तू जोपर्यंत जिवंत रहासि तपश्चर्या तुम्ही प्रजा जिवन राहिल असा आशिर्वाद देऊन सूर्यनारायण अंतर्धान पावले

सूर्यभगवानाच्या अनुग्रहामुळे राज्यवर्द्धन व त्याची प्रजा एक हजार वर्षांपर्यंत जिवंत राहिली आनंदानी मुखांनी राहिली, राज्यामध्य एक प्रकारचा उत्साह निर्माण झाला

गणेश पुराण

एकदा लक्ष्मी मानस सरोवरात स्नान करत असतांना पार्वतीने विष्णूचे रूप धारण केले व ती लक्ष्मीसवळ झाली. अत्यंत मनीसूर दिसणाऱ्या सुंदर विष्णूला पाहून तीचे देहभान हरपले आणि विष्णूची पार्वती सुद्धा लक्ष्मीचे अतिसुंदर रूप पाहून मूग्ध झाली. दोघांनी एकमेकांचा अधिप्रेमणे पाहिले. त्यांच्या दोघांच्या त्या मिलन हुश्टीतून त्या सरोवरात एक सुवर्ण कमल उगवले. त्यातून एक आश्चर्यचकित करून टाकणारी एक कालिका उत्पन्न झाली. लक्ष्मीने नारायणाच्या जवळ जाऊन त्याला प्रेमाने मिठी मारली. तेव्हा पार्वतीला खूप हसू आले ती म्हणाली— मी नारायण नाही. मी

पार्वती आहे. असे म्हणून तिने आपले प्रवेश रूप धारण केले

लक्ष्मी खेदाने म्हणाली—'तू सुद्धा आपल्या भावाला शोभणारीच झालोस.' पार्वती म्हणाली—'एकदा विष्णूनी मोहीनीचे रूप धारण करून शंकराला मगयाशालात फसवले होते. त्याची परतफेड मी अशी केली समजले.'

रामानंतर त्या सुवर्ण कमलातून आलेल्या कालिकेकड पाहून लक्ष्मी व पार्वती अत्यानंदित झाल्या. अत्यंत चालत्यप्रमानी दोघांनी त्या कालिकेला हुरतास उचलून घेतले तेव्हा गणपतीने प्रवेश केला व म्हणाला—'मातांनो आपणा दोघांच्या अंगांनी प्रकट झालेल्या हिचे पार्वतीच्या

कहून 'जया' व लक्ष्मीच्या कहून 'श्री' नी नायकरण करून तिचे नाव 'जयश्री' असे प्रसिद्ध व्हावे तीचा वर मुळां भसाच शिव व केशव यांच्या अशाचाच जन्माला आला आहे. तेव्हां त्यांनी कमळातल्या बालीकेला कावेरी नदीत सोडून द्यायला बायुबेवाला सांगितले. तेव्हां बायुदेवांनी जयश्रीला कावेरी नदीत सोडून दिले.

दक्षिणेत राज्य करणारा राजा त्याने त्या मुलीला आपल्या राजवाड्यात आणले व तिचा नायकरण उत्सव केला. तेव्हां आकाशवाणी झाली—“की तिचे नाव जयश्री ठेवण्यात यावे.” तसे सर्वांनी ऐकले. जयश्री राजकुमारी बनून राजवाड्यात लहानाची

बोडी होवू लागली व तिहीं लीळांत अत्यंत रूपवती व साहसी म्हणून ओळखू लागली.

जयश्रीला महालात बेल बाळगण्यापेक्षा जगलावळ सुष्टी सौंदर्य पहायला आवडत असे व हितायकरायला आवडत असे.

शिवा आणि केशव ह्यांच्या अंशांनी झालेला एक किशोर एक दिवस गणपती व कार्तिकस्वामीना भेटायला कैलास पर्वतावर गेला. तेव्हां शोचेल्ले अंशांनी गणपती मारत असतांना विसले—मानस सरो वरांत लक्ष्मी व पावैरी यांच्यापुढे निर्माण झालेली व किशोर दाला अनुरूप होणारी पत्नी निर्माण झाली आहे. आणि जसे म्हणून गणपति.

तेव्हां त्या तटाला लुप आदर्य वाटले. त्यांनी आपल्या मनावर तांबा ठेवून घोडे विवच तेथेच वास्तव्य केले परंतु जंगलां तो तेथून परत निघाला तेव्हा गणपतीस सांगितले—“हे तरुण किशोरा. भगव्या बोंबापेक्षा तु त्यांनी बळिक आहेस तेव्हां आपण असे दक्षधारी राहणे चांगले वाटत नाही. तेव्हां लवकरच आपण विवाह करावा

त्यानंतर गणपती व कार्तिकस्वामीनी त्यांचा आदरपूर्वक आमार खानून निरोप दिला

एकदा स्वामी सिंहावर भास्व होऊन

मजने जंगलात हिंडत फिरत होते तोच त्यांना धांदवण्याकरीता म्हणून कांशी तरी बाण सोडले व त्यांच्या पासून जवळच ते जमिनीत घुसले. स्वामीनी बाण जेथून आले त्या दिशेकडे पाहिले परंतु दुसऱ्या क्षणीच त्यांचा राग नाहिसा झाला धनूष्य-बाण हातात घेऊन मांढ्या दिमाक्षाने उभी असलेली हत्तरी जयश्री त्यांना दितली. तिची वृष्टी त्यांच्या वृष्टीत विलीन झाली व स्वामी अवृष्य झाले.

गणपतीने जयश्रीला स्वप्नात घेऊन सांगितले होते तेव्हां पासून ती त्यांच्याच शीर्षात जंगलात फिरत होती नारदांच्या आदेशानुसार राजांनी जयश्रीचे स्वयंवर

मांडले राजाच्या कपाने वस्त्र व देवदेवता देणं देणं देणं देणं करून विवाह सयली आले होते परंतु स्वामीने साधारण भित्काच्या रुपांनी एक तीर कमान धारण करून बरोबर एक काळे कुने घेऊन प्रवेश केला

राजांनी त्याचा भिल्ल कुमार व त्याच्या कुत्र्याची चंष्टा केली व आपल्या बरोबर बसण्यास त्याला जगा दिली नाही. तेव्हां स्वामीनी सिंहाचा जवळ पकडण्यासारखे कुत्र्याचे तांड घरेलू व ते पाठीवर घेऊन बसले. दुसऱ्या क्षणीच त्या कुत्र्याचे सिंहात रूपांतर झाले तेव्हां जयश्रीने स्वामीना ओढखल व तीन वरमाळा त्याच्या गळ्यात घातली स्वामीनी जयश्रीला सिंहावर

बसवले. तेव्हा इतर सर्व राज वेशता नाराज होऊन त्याचीच्यावर तुटून पडले. परंतु त्यांना सर्वांना त्यांनी खोपवून घेतले.

स्वामीच्या बाणाच्या प्रहारानी सर्वजण घाबरून एकडे तिकडे सरावरेण पळू लागले. त्यांनी दिव्य अस्त्राचा प्रहार करण्यास सुरवात केली. त्याच्यापुढे कोणाचा टिकाव लागले शक्य झाले नाही. इन्द्राचे बळाधुव कुचकामी निघाले. तेव्हा त्यांनी आपले रूप धारण केले. पण सर्व देवदेवता हात जोडून त्यांना शरण आले. सर्वांनी क्षमा मागितली.

अशा तऱ्हेने स्वामी व जयश्रीचा लग्न समारंभ सर्व देवदेवतांच्या प्रभवेत वैभवात

घाटात झाला व स्वामी जयश्रीसह आपल्या निवासस्थानी परत जाण्यास निघाले.

यंतायुगात आर्यावर्तमध्ये कोसल, कैकय व वसुमित्र नावाचे राजे आपसात खूप मैत्रीने रहात होते. त्यांना प्रत्येकांना कोसलला कोसल्या कैकयला कैकयी व वसुमित्रला सुमित्रा नावाच्या कन्या होत्या. तिन्ही राजांच्या मनात एकच वेळी एकच विचार निर्माण झाला की; अयोध्याचा राजा दशरथ ह्याच्या बरोबर आपल्या मुलीचा विवाह करून शान्ता वसवण्याची त्यांच्या विचारांना संमती दिसली.

तिन्ही राजांनी जैमिनी मुनिच्या करवी लग्नाचा मुहूर्त काढला. जैमिनी मुनिनी धागितले—“श्री जो लग्नाचा मुहूर्त निश्चित केला आहे, तो असा; वनपतीला साक्षी बनवून त्या मुलीचा विवाह दशरथ राजा बरोबर लावून घ्या. परंतु लग्नाच्या साक्षी ह्या मुलींना राजसंपासून भय आहे. तिघांना काळजीपूर्वक सांभाळले पाहिजे.

तेव्हा राजांनी त्या तिघी मुलींना एका जड पेटीत सुरक्षित समजून ठेवले.

तिकडे नारदमुनिनी रावणसुराकडे जाऊन सांगितले—“अरे लंकेश्वरा, तिकडे दशरथ राजाचा विवाह होणार आहे आणि दशरथाचा होणारा मुलगा तुझा नावा करेल.

त्यावर रावणांनी राजकुमारींना पळवून बाणण्यासाठी महोदर नावाच्या बलवान राक्षसाला पाठवले. महोदरही त्या तिन मुली एका जड पेटीत सुरक्षित ठेवल्या असल्याचा पत्ता काढला व त्याने ती पेटीच उचलली. सो जेव्हा आकाशमार्गांनी जात होता तेव्हा समुद्रावरून लंकेकडे आत असता अचानक त्याच्या पोटात असल्या कड्या येऊ लागल्या त्यावेळेने त्याच्या हासून पेटी समुद्रात पडली व समुद्राच्या काटावरून पेटी वेढीवाकडी होऊन वाहू लागली.

त्याच वेळी दशरथ राजा एका मोठ्या नावेत बसून नगरात परत चालले होते. त्यांनी त्यांच्या प्रवासात दिलेली हीणार

म्हणून ते त्या गोष्टीचा विचार करत असले. म्हूर्त ठरवलेल्या वेळात ते नगरात पोहोचू शकणार नाहीत. असा विचार करीत त्यांनी समुद्रात डूबून राहिले. तेव्हा नावेच्या जवळूनच एक बजनदार पेटी वहात येत असल्याचे दिसले. तेवढ्यात त्या पेटीचा धक्का बोटीला लागला व त्या पेटीचे झाकण उघडते गेले व पेटीतील तीन राजकुमारी त्यांच्या दुष्टीस पडल्या. त्यांनी शोरीची शिडी करून त्यांना बोटीत चढवून घेतले. तेव्हा दशरथाला कळले की, ती ज्या तिन मुलींशी लग्न करणार आहे त्याच ह्याच तिन मुली आहेत आणि जैमिनि मुनिनी शुद्धा लप्ताचा ठीक म्हूर्त नक्की केला होता. तेव्हा गणपतीने प्रत्यक्ष दर्शन देऊन त्या मुलींचा विवाह दशरथ राजा-बरोबर लावून दिला व गणपती अदृश्य झाला. दशरथराजा आपल्या तिन राण्यांसह आपल्या नगरात परत निघाला.

ह्या घटनेनंतर बऱ्याच दिवसांनी दशरथाला चार मुलगे झाले. त्याचा मोठा मुलगा जो श्रीरामचंद्र कंकरीच्या हट्टा-मुळे खोता व लक्ष्मणासहित चौदा वर्षे वनवासास गेला. रावणांनी सीतेला पळवून लंकेत नेवून ठेवले व रामाची हनुमान, सुग्रीव व इतर वावरलेनेग्रह लंकेवर चाल करून रावणाचा नाश केला व सीतेला

पुष्पक विमानात बसवून परत आणले. तेव्हा तेव्हा जेव्हा बांधला त्याच्या समुद्र-किनाऱ्यावर रामचंद्रांनी शंकराची पुजा करून अयोध्याला परतण्याचा विचार केला.

शिवलिंगाची प्रतिष्ठापना करण्याकरिता रामचंद्रांनी हनुमानाला कंठासला पाठवले हनुमान नायपंगाने कंठासाला पोहोचले येथील सर्वात मोठ्या लिंगाला पाहून त्यांनी ते उचलण्या करिता हात लावला. परंतु कितीही प्रयत्न केला तरी लिंग जागवे हलके नाही. तेव्हा त्यांनी लहान लिंग उचलण्याचा प्रयत्न केला. परंतु छोटे लिंग सुद्धा हलू शकले नाही.

तिकडे वेळ निघून चालली होती. हनुमान आपल्या असमर्थतेवर दुःखी होवू लागला. तेव्हा एक लहान मुलगा तेथे बसला. त्याने विचारले-“हे महाशया, तू कोण आहेस? दिसायला तर हनुमानासारखाच दिसतो आहेस पण तू हनुमान नाही आहेस!

“मी हनुमानच आहे. रामचंद्रांनी मला एका शिवलिंग आणण्याकरिता हकडे पाठवले आहे. परंतु तू कोण आहेस?”

कोणीही लिंग उचलून घेऊन जायू नयेत म्हणून मला त्या लिंगाच्या वेतरेचीकरता इथे बसवले आहे. परंतु मी असे ऐकले आहे की, हनुमान शंकराचाच अवतार

आहे आणि तोच पंचमुखी बांजनय आहे. पण तुमची पांच तोंडे कुठे आहेत?

तेव्हा हनुमानानी गरुड, चराह, सिंह आणि बघव यांची तोंडे जोडून पंचमुखी बांजनेपाचे रूप धारण केले आणि आकाशा-पर्यंत जाऊन पोहोचिल बघा आवाजात हसून त्या मुलाला म्हणाला-“गजानना याता माझी वेळ संपली याता पंचवीची रूप तुम्हाला धारण करावे लागेल.” तेव्हा गजाननांनी आपले विश्वरूप दर्शन दिले. त्या पंचमुखी गजाननाला नमस्कार करून हनुमान म्हणाला-“महानुभाव, जेव्हा तुम्ही लहान मातकाचे रूप घेऊन माझ्याकडे निघालात तेव्हाच मी आपल्याला ओळखले. शिव-

Fullscreen

127

58

/ 68

लिंगाना आणण हनु दिले नाहीत. तेव्हा कृपा करून मला एक शिवलिंग अर्पण करा.

त्यावर गणपती म्हणाला-“हनुमाना तुझ्या पंचमुखी दर्शना करिताच मी हे खवं नाटक रचले होते. तू शिवाच्या अंशानीच निर्माण झाला आहेस. तेव्हा तुला अडवणारा मी कोण? परंतु तू माझ्याजवळ मागितले आहेस म्हणून मी तुला देतो. तुझ्याकरिता अतिविशेष सधे लिंग मी आपी पासूनच निवडून ठेवले आहे. ते तू घेऊन जा.” असे म्हणतच त्यांनी हनुमानाच्या ओंजळीत एक ज्योतिर्लिंग ठेवून दिले.

हनुमान लिंगाला सासंळून अरत उडत निघाला. तोपर्यंत वेळ निघून गेली होती. तिकडे वेळेच्या आधीच सीता देवीने एक वाळूचे शिवलिंग तयार केले व रामचंद्र पाण्याचा अभिषेक करून त्याची पूजा करायलाच लागले तेवढ्यात हनुमानानी लिंगासह प्रवेश केला. ते पाहून हनुमानानी आपल्या शेपटीने गुंडाळून त्या लिंगाचा नाश करण्यास वारंज केला. परंतु वाळूचे

लिंग बसेच्या तसेच राहिले. तेव्हा रामचंद्रानी हनुमानाला सांगितले-“हनुमाना, बुद्धिमान लोक मुढा जेव्हा तेव्हा विसरून जातात. तू तर सर्व जाणकार आहेस तेव्हा वाळूचेच असले म्हणून काय झाले शिवलिंगच आहे ना. आणि ते तर शिवाचा अंशच आहे. कंकडा-बरोबर गमव करायला खेळायला कोणाला आवडेल. तरी बजून काहि निघवले नाही तू जे लिंग घेऊन आला आहेस. त्याचेच वाळूचे रूपांतर करून त्याची प्रतिष्ठापना करून पूजा केल्या जायल ना.”

हनुमानानी जे आपल्याबरोबर लिंग आणले होते. ते रामचंद्रांच्या हातात देऊन स्वतःहाचे कान पकडले व वाळूच्या लिंगाला अविनाशपूर्वक हात जोडून नमस्कार केला.

रामचंद्रानी हनुमानानी आणलेल्या लिंगाची प्रतिष्ठापना केली व सीतेसह विधीपूर्वक त्याची पूजा केली. तेव्हा ते सर्वजण पुष्पक विमानात बसून अयोध्या नगराला निघाले.

गंधर्वराजकुमारी

[२]

हनुमाना जेव्हा झालेले महासाध हो बूढ माणूस जोरजोरात धानंदांने शिवाळू लायला. “अरे लबाडा, आता तू माझ्या हातातून कसा मुटून जाशील आता तूला पाचवणार कोणी नाही.” असे म्हणतच तो बूढ माणूस उठून उभा राहिला व हसनचे पाय छातीशी दुसडून त्याचे मुटुकुळे बांधून, तेथीलच एक पेटी पिकायी करून त्यात त्या दुष्ट म्हातान्याने हसनला बंद करून टाकले. घरातील सर्व धन-दौलत संपत्ती उचलून येवढी, बाहेर जाऊन एका मोकराला पेसे ठरवून घेऊन आला. त्याच्या जोतयावर मी पेटी देऊन त्याला ती सरळ किनाऱ्याजवळ बंजन अजय्यास सांगितले. समुद्रकिनाऱ्यावर एक बोट मुबलीच निघण्याच्या तयारीत होते. नावाड्याने त्याला त्याच्या पेटीमह बोटाला चढवून घेतले व बोट चालू लागली.

बोड्या वेळानंतर हसनच्या बाईने चरी येऊन पाहिले ती हसन घरात नाही आदल्या दिवशी हसनने सोने विकून जे पैसे आणले होते तेही नाहिसे झालेले व पेटीत जे कपडे ठेवलेले होते तेही अस्ता-व्यस्त घरभर पसरलेले.

बाहेरचे दारही उघडेंच होते. ती आपले डोके बडवून घेत, कपडे फादत जोरजोरात ओरडू लागली-“मी ज्या गोष्टीसाठी मीत होते शेवटी तेच झाले आता मी माझ्या मुलांचे तोंड पाहू शकणार नाही.” असे म्हणत रडू लागली. त्यानंतर तिने आपल्या घरातील मुलांच्या नावांनी एक कवर बांधली व दिवसनाच तिथे बसून त्याचे रक्षण करत रडत दिवस घालवू लागली.

हसनवर जाडोशा करून बरोबर घेऊन जाणारा म्हातारा फारसचा अर्थकर मानिक

बोड्यावेळानीं हसननी डोळे उघडले त्याला समजले की, तो एका समुद्रकिनाऱ्यावर आहे. नंतर असेही कळून आले की, तो त्याचा देश नाही. त्या समुद्रकिनाऱ्यावरच्या रेंतीत खाल, हिरवे, पांढरे व काळे खडे होते. तेव्हा तो आश्चर्यचकित होवून दृक्छेदिकाडे वहात उभा राहिला. त्याला पाठीमागे एका उंच खडकावर एक म्हातारा बसलेला दिसला. ताबडतोब हसननी ओळखले, त्या म्हाताऱ्याने आपल्याला फसवून पळवून आणले आहे. आपल्याला आईने सांगितलेल्या गोष्टी तंतोतच सत्य आहेत. हसननी म्हाताऱ्याजवळ जावून विचारले—“बाबा, हा काय प्रकार आहे? तुम्ही आमच्या घरचे अन्न खाल्ले आहेत!”

म्हातारा लळकून हसत म्हणाला—“मुला, अग्निची पूजा करणाऱ्या बेहरामला कोणत्या घरचे अन्न खाल्ले किना नाही, ह्याच्याशी काहीही संबंध रहात नाही. तुझासारख्या तरुने नव्याणव तरुण मुसलमानांचे भी आतापर्यंत बळी दिले आहेत, तू हजाराव्या बळी आहेस. तेव्हा माझ्या तांबडीतून आता तुझी सुटका नाही! तरी तू तुझ्या देवाला स्मरणचे सोडून माझ्या अग्निची पूजा कर.”

हे सर्व ऐकताच हसन नाराज झाला आणि जोरजोरात ओरडून म्हणाला—

“अरे बुष्टा म्हाताऱ्या, तू हे काय मागतो आहेस?”

बुसत्याक्षणी बेहराम नरमार्डने म्हणाला—“मुला, मी फक्त तुला समजावण्याकरिता सांगितले. शाबास! तू माझ्या परिक्षेत यशस्वी झालास! माझी पंथविद्या शिकविण्याच्या योजनांनी मी तुला ह्या एकांत स्थळी घेवून आलो. तो वध, दुरवर एक डोंगर दिसतो आहे ना? आपल्याला उभा ओषधी वनस्पती पाहिलेत त्या सत्रं ह्या डोंगरावर मिळतात. वाता आपल्याला त्या पन्हाडावर जावयाचे आहे.”

म्हाताऱ्याच्या तोंडून असे शब्द ऐकताच हसनची शंका खोडी दूर झाली. त्यांनी विचारले—“तो डोंगर भितीसारखा हरळ आहे आपण त्यावर चढून जावू शकू?”

“आपल्याला त्याच्यावर चढून जावची जरूर नाही. आपण पदवासारखे उडत जावून ह्या डोंगरावर उतरू” असे म्हणतच बेहरामनी आपल्या खांद्यावरच्या कडव्यातून एक तांब्याचे ढोलके काढले. त्या तांब्याच्या कोळक्यावर एका कांबडीच्या कातड्याचा तुकडा चिकटवला होता. त्या कातड्यावर काही बीजाक्षर लिहिली होती.

बेहरामनी आपल्या मोटांनी जंत्रां डोलके वाजवले, तेव्हा दूरवर धुळीचा लोट उडाला आणि पाडोपाड एक काळ्या-

कभिन्न पन्हाचा घोडा समीर उभा राहिला. त्याच्या नाकातून उवाळा बाहेर पडत होत्या. बेहराम त्या घोड्यावर जावून बसला व हसनला हात देवून आपल्या पाठीमागे बसवले. त्या संधीच घोड्याने आपले पंख फडफडवले व वेगाने आकाशात उडाला, ढोलकाची पावणी लवते ना लवते तोच तो डोंगरावर जावून उतरला. बेहराम व हसन त्या घोड्यावरून जाली उतरल्या खरोबर तो घोडा अदृश्य झाला.

हसनच्या मनात कुह्या शंका निर्माण झाली. त्यांनी चौकरी दुष्टी फिरवून पाहिले परंतु त्याला ओषधी वनस्पतींपैकी काहीही शाडे सुटपे दिसली नाहीत. बेहराम हसन

होता. त्याचे नाव बेहराम होते. त्यांनी आपल्या आदुक्का प्रयोगाकरीता कित्येक मुसलमान तरुणांचे बळी दिले होते. ह्यावेळेस हसन त्याच्या हातात संपडला. समुद्रप्रवास संपेपर्यंत हसनला पेटीतच नशा आपणारे काही पदार्थ खाण्यात घिसळून बेहराम देत राहिला. काही दिवसानंतर जहाज बुसत्या किनाऱ्याला येऊन पोहोचले. बेहराम पेटीसकट किनाऱ्यावर उतरला तो मोट परत निघून गेली. म्हाताऱ्यांनी पेटीचे आंक्षण लघडून हसनला बाहेर काढले त्याचे हाकधाय मोकळे केले व त्याला शुद्धीवर आणण्याकरिता त्यांच्या नाकाजवळ एक वस्तु हुंगायला दिली.

राहून वाचविले. त्याने डोलके उलट-मुलट करून पाहिले. त्याला त्याचा उपयोग कसा तऱ्हेने करावया माहीत नव्हते. त्यांनी खोफेर पाहून हातातले डोलके कमरेला बांधले.

तो ज्या पहाडाच्या झिखरावर होता. आता तोच पहाड एका समतल प्रदेशासारखा दिसू लागला. त्यावर झाडे झुडपे परोरे नव्हती तो सर्व एकसारखा लटकणारा प्रदेश विसत होता. वृक्षर ज्वाळा येते होत्या. तो त्या बाजूला निघाला. कारण ज्वाळा आहेत म्हणजे तेथे माणसे सुद्धा असू शकतील नाहीतर आग कशी येईल.

जेव्हा तो त्या आगोपाशी पोहोचला तेव्हा त्या आगोचे रूपांतर एका विशाल महालात झाले. त्या महालात चार प्रचंड मोठे खांबे होते. रयावर एक उंच गोल घुमट होती. त्या महालाच्या खांबांना, भिंतींना व घुमटाला सोन्याचा मुलामा दिला होता. सूर्याच्या प्रकाशात तो महाल झगझगत होता. हा नमस्कार पाहून हसनला ज्ञान पळ्या की खानपण एक प्रकारच्या ज्वाळाच आहेत.

परंतु हसन शाररिक व मानसिक क्षमानी दमला होता. तो विचार करू लागला— "हा महाल मनुष्यवस्ती करीत नाही. यात कोणी यक्ष किंवा गंधर्व रहात असावेत असे अमळे तरी बघे कोणीतरी द्वारपाल

रहात असावा तरी प्रथम त्याच्याकडे जावून हसन त्या तरुणीच्या पाया पडून म्हणाला— "ताई, मी एक अंमा अमागी आहे." असे म्हणत तो अश्रू टाळू लागला. त्याच्या त्या केविलबाच्या परिस्थितीकडे पाहून त्या दोघोना त्याची दया आली.

हसन दोन चार पावले चालला नसेल तोच त्याला दोन तरुणी एका संगमरवरी चौथऱ्यावर बसून बघिबळ खेळत असलेल्या विसत्वा. परंतु त्या तरुणींनी हसनला पाहिले नाही. खोडा वेळ गेल्यानंतर लहान तरुणीने आपल्याजवळ उभ्या असलेल्या युवकाचा पाहून घोड्या तरुणीला म्हटले— "ताई, कोणी तरुण युवक आला आहे. वुष्ट बेहराम दरवर्षी एका तरुणाला ह्या डोंगरावर आणतो. बहुतेक ह्या तरुणाला सुद्धा तोच घेवून आला असावा. तसे वसेल तर हा तरुण त्या मांत्रिकाच्या हातून मुटून येणे फार जवळ होईल. ही तर खरीच आश्चर्याचीच गोष्ट आहे ना?"

हसन त्या तरुणीच्या पाया पडून म्हणाला— "ताई, मी एक अंमा अमागी आहे." असे म्हणत तो अश्रू टाळू लागला. त्याच्या त्या केविलबाच्या परिस्थितीकडे पाहून त्या दोघोना त्याची दया आली.

त्या तरुणीने आपल्या मोठ्या बहिणीला मागितले— "ताई, मी त्या तरुणाला माझ्या छोट्या भावाप्रमाणे सांभाळीन म्हणते तरी ह्याची साक्षी तूच आहेस."

त्यानंतर हसनला ती तरुणी महालात घेवून गेली. त्याच्या स्नानाची तयारी करून त्याला नवित कपडे घालायला दिले.

त्या दोन्ही बहिणींनी त्याला आपल्या मध्ये बसवून त्याला उत्तमोत्तम पक्वान्ने खायला घातली.

खाने झाल्यानंतर हसननी आपल्या बहिणींना मागितले— "हे माझ्या बहिणींनो, आपल्या दोघींच्या दर्शनाआधी मी किली मांत्रिकाच्या हातून मुटून येणे फार जवळ होईल. ही तर खरीच आश्चर्याचीच गोष्ट आहे ना?"

म्हणाला— "आता मुला कोणीही वाचवू शकत नाही. इथून तुम्ही आता सुटका नाही."

हसनला श्रयंकर राग आला. त्याची ओरडून मागितले— "अरे, नीच म्हाताऱ्या, मला माझ्या परमेश्वराचा बाईबा आहे. माझ्या ईश्वराच्या मदतीने मी तुझे हाकहाक करतो?" असे म्हणतच हसननी एका हातांनी म्हाताऱ्याच्या हातातले जांघ्याचे डोलके हिसकावून दुसऱ्या हाताची चळ एकत्रवून म्हाताऱ्याला खाली दरीत टाकून दिले. बेहराम हवेत उंच उडाला व किकाळ्या फोडून खालील दगडावर पडला. त्याच्या शरिराच्या ठिकाऱ्या उडाल्या. अशा तऱ्हेने हसननी स्वतःहाला मरणाच्या

(पुढील अंकी)